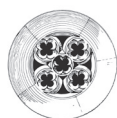

„KIRÁLYI HÁZUNK NÉPE”

KIRÁLYI ÉS KIRÁLYNÉI UDVARTARTÁS
A KÖZÉPKOR VÉGÉN

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Seriem fundavit

PÁL FODOR

Redigit

ANTAL MOLNÁR

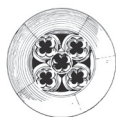

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2024

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

„Királyi házunk népe”
Királyi és királynéi udvartartás
a középkor végén

Szerkesztette
Neumann Tibor

HUN-REN | BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2024

A kötet elkészítését
az NKFIH K 134690. számú programja támogatta

© A szerzők, 2024
© HUN-REN BTK, 2024

Az összefoglalókat angolra fordította és ellenőrizte Pálosfalvi Tamás.

ISBN 978-963-416-446-3
ISSN 2063-3742

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.
A borító az Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Cod. Lat. 424. fol. 103r
oldal felhasználásával készült.

Kiadja a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
A könyvsorozat logóját Szakács Imre festőművész készítette
Nyomdai előkészítés: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Olvasószerkesztő: Csák Lilla
Tördelés, borító: Podhorányi Zsolt
Térkép: Nagy Béla
Nyomdai munka: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

TARTALOM

Előszó	7
Rövidítések	11

MAGYAR KIRÁLYI ÉS KIRÁLYNÉI UDVAROK

NEUMANN TIBOR: Udvari címek és szolgálat a középkor végi Magyarországon	17
C. TÓTH NORBERT: A „rutének” a magyar királyi udvarban	105
PÁLOSFALVI TAMÁS: Hunyadi-familiárisok Mátyás király udvarában	147
SZOKOLA LÁSZLÓ: Magyarok a lengyel és lengyelek a magyar királyi udvarban (1458–1526)	185
KÁDAS ISTVÁN: Adószedés és királyi udvartartás a 15. század második felében	211
KUFFART HAJNALKA: Élet Beatrix királyné esztergomi udvarában – az érseki kormányzó elbeszélése alapján	237
LAKATOS BÁLINT: A királyi titkárok csoportja, 1495–1526: referensek, követek, megbízottak	331
PÁLFFY GÉZA: <i>Aulicusból hofdiener</i> . Udvari struktúrák Magyarországon az 1526 utáni átmenet évtizedeiben	397

KITEKINTÉS

PÉTERFI BENEC: Magyarok és horvátok I. Miksa német-római császár udvarában.	437
PETR KOZÁK: A királyi udvar és tisztségei a Cseh Korona országaiban	469
SZOKOLA LÁSZLÓ: A Jagellók lengyel és litván udvara a késő középkorban	501
BÁRÁNY ATTILA: VII. Henrik Tudor-udvara Angliában	535

ARCÉLEK

SZASZKÓ ELEK: Alsólendvai Bánfi Miklós pályafutása	577
CSIBA BALÁZS: A Jagelló-királyok szolgálatában. Erdőskereki Acél István élete	655
SZARKA JÓZSEF: „Mint Iskariót a tizenkettőből”. Szegi Dóci János életrajza	683

Rövidítések

Levéltári források

DF = MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény. Online: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>, illetve <https://www.eleveltar.hu/>

DL = MNL OL Diplomatikai Levéltár. Online: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>, illetve <https://www.eleveltar.hu/>

Erdődy lt. = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy

Libri regii = MNL OL A 57. Kancellárai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária, Királyi könyvek. Online: <https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/>

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

OL = Országos Levéltár

Kézíkönyvek és forráskiadványok

Arch. 1301–1437. I–II. = *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II.* (História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak 5.) Budapest, 1996.

Arch. 1458–1526. I. = *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók* (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Budapest, 2016.

Arch. 1458–1526. II. = *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék* (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Budapest, 2017.

Bártfa = Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. I. kötet. 1319-től 1501-ig. Összeállította Iványi Béla. Budapest, 1910.

Beatrix oklt. = Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Közli: Berzeviczy Albert. (Monumenta Hungariae historica, Diplomataria 39.) Budapest, 1914.

Bonfini = *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades*. Ediderunt I. Fögel et B. Iványi et L. Juhász. Lipsiae–Budapest, 1936–1941.

Csánki = *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V.* Budapest, 1890–1913.

Dipl. Eml. = Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából I–IV. Szerk. Nagy Iván – B. Nyáry Albert. Budapest, 1875–1878.

DRH 1458–1490. = *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érsze-gi, Susanna Teke. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici/Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs II. Fontes/Quellenpublikationen 19.)* Budapest, 1989.

DRMH IV. = *Decreta regni mediaevalis Hungariae. The Laws of the Me-dieval Kingdom of Hungary. Vol. IV. 1490–1526. Eds. Péter Banyó, Martyn Rady and János M. Bak. Idyllwild–Budapest, 2012.*

DRMH V. = *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae V. The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517). Edited and translated by János M. Bak, Péter Banyó and Martyn Rady with an introduc-tory study by László Péter. (The Laws of Hungary Series I. Vol. 5.) Idyllwild–Budapest, 2005.*

Engel: Genealógia = *Engel Pál: Magyar középkori adattár. Középkori ma-gyar genealógia. CD-ROM. (Arcanum Digitéka)* Budapest, 2001.

Engel: Mon. Ungr. = *Johann Christian von Engel: Monumenta Ungrica. Vi-enna, 1809.*

Életrajzi lex. = Az NKFI K 134690. számú projekt keretei között a késő középkori udvartartás tagjairól készülő életrajzi lexikon már elkészült szócik-kei (kézirat).

Fraknói: II. Lajos = *Fraknói Vilmos: II. Lajos király számadási könyve. 1525. január 12–július 16. Magyar Történelmi Tár 22. (1877) 45–236.*

Frangepán = A Frangepán család oklevéltára. I–II. Kiadják Thallóczy La-jos, Barabás Samu. (*Monumenta Hungariae historica, Diplomataria 35., 38.*) Budapest, 1910–1913.

Jajca oklt. = *Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor. (Monumenta Hungariae historica I/40.)* Budapest, 1915.

Politikatörténeti források = *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523). Közzéteszi C. Tóth Norbert. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 50.)* Budapest, 2010.

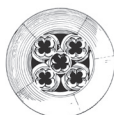
RPRH = *Neumann Tibor: Registrum proventuum regni Hungariae. A Ma-gyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495). (Magyar Törté-nelmi Emlékek, Okmánytárak)* Budapest, 2019.

Szapolyai oklt. = *Neumann Tibor: A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). (Magyar Történelmi Emlékek. Oklevéltárak.)* Buda-pest, 2012.

Teleki: Hunyadiak kora = *Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon I–VI, X–XII. Pest, 1852–1863.*

Zichy = A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XI. Szerk. Dőry Ferenc, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál, Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Pest–Budapest, 1871–1931.

ZsO = Zsigmondkori oklevéltár I–XV. Szerk. Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mályusz Elemér, Mikó Gábor, Neumann Tibor. Budapest, 1951–2022.

Magyarok és horvátok I. Miksa német-római császár udvarában*

Velencébe eljutott hírek szerint 1506. május 7-én II. Ulászló magyar és cseh király (1471/1490–1516) hadat üzent I. Miksa német királynak (1486/1493–1519), majd kiutasította az összes németet a Magyar Királyságból, illetve elrendelte: a magyarok, hogy a jószágaik elkobzását elkerüljék, térjenek haza a Habsburg-táborból.¹ A cseh királyi kancellárián egy nappal később ezzel meglehetősen egybecsengő parancslevél kelt, amelynek Budweis/České Budějovice számára kiállított példánya maradt ránk: II. Ulászló megtiltotta, hogy a városi polgárok rajta kívül a német királynak vagy bárki másnak a zsoldjába álljanak.² Az I. Miksának megküldött hadüzenet után bejelentett intézkedések egyszerre kívántak – meglehetősen túlzó mértékben – a németellenes magyarországi közhangulat kedvében járni³ (mint amilyen a németek kiűzése lett volna), a katonai mozgósítást elősegíteni, illetve a háborús helyzetben a barát/ellenség viszonyrendszerben rendet tenni.

A legutóbbi korántsem volt egyszerű feladat. Többeknek ugyanis színt kellett (volna) vallania, hiszen éppen a két fél közötti legutóbbi háborút lezáró pozsonyi béke (1491) ismerte el nyíltan annak a lehetőségét, hogy a másik uralkodó szolgálatában minden következmény nélkül szolgálhatnak saját alattvalók, amivel pedig néhányan biztosan éltek.⁴ Békeidőben efféle szolgál-

---

* A szerző a HUN-REN BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. A tanulmány elkészítését az NKFI K 134690. számú pályázat, az Andreas Krabattal és atyafiságával kapcsolatos kutatásokat a 2022/2023. tanévben az ELTE BTK-ra telepített, ÚNKP-22-5-ELTE-1168. számú ÚNKP Bolyai+Ösztöndíj támogatta. Ezúton is köszönöm Lakatos Bálintnak a tanulmányhoz fűzött kritikai észrevételeit.

1 1506. máj. 7. (1506. máj. 26-i hír): „E cussi ha fato prima proclamar, a di 7 mazo, la guerra a Buda contra il re di romani. Item, bandizà, tutti li todeschi sono in Hongaria si partino, im pena etc. Item, tutti li hongari sono col re di romani in campo, ritornino im patria, sub poena confiscationis”, I Diarii di Marino Sanuto I–LVIII. Pubblicato per cura di F[ederico] Stefani et alii. Venezia, 1879–1903. VI. 343., vö. *Wenzel Gusztáv*: Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. II. rész. Történelmi Tár II/14. (1877) 139.

2 Akta veřejná i sněmowní w Čechách od r. 1500 do 1509. In: Archiv český čili Staré písemné památky české i morawské. Díl VI. Z archivů domácích a cizích sebral a vydal František Palacký. Praha, 1872.

3 Vö. *Kubinyi András*: Az 1505-ös rákosi országgyűlés és a szittyai ideológia. Századok 140. (2006) 361–374.

4 A „kettős lojalitás” problémakör kapcsán e téma összefoglalását adja: *Bence Péterfi*: Multiple Loyalties in Habsburg-Hungarian Relations at the Turn of the Fifteenth and Sixteenth Century. *Hungarian Historical Review* 10. (2021) 621–652.

latok uralkodók közötti szerződések nélkül is léteztek: nemcsak a magyar és horvát, hanem a cseh–morva alattvalók között is lehettek olyanok, akik szinte a legutolsó pillanatig egyensúlyozni próbáltak, és 1506 tavaszán is Habsburg-szolgálatban mutathatók ki. Jóllehet 1505 vége óta háborús készülődés folyt a magyar–osztrák határ osztrák oldalán,⁵ az I. Miksa udvarában való mutatkozás nem tűnt különösebben kockázatosnak, hiszen közben a két uralkodó között dinasztikus tárgyalások folytak, amelyeket 1506 márciusának utolsó napjaiban szerződéskötés követett. A követjárások ténye és tárgya tavasszal már széles körben ismert volt,⁶ ami csak bátoríthatta azokat, akik a Habsburg-udvarban szolgáltak. A magyar király május 7-i hadüzenetével azonban e személyek mozgástere pillanatok alatt összezsugorodott. Ám ezután nem hét szűk esztendő következett, csak kevesebb mint három hónap, hiszen azzal, hogy a háborúzó felek 1506 júliusában békét kötöttek,⁷ igen hamar visszatért minden az eredeti kerékvágásba, a Habsburg-szolgálatok elől ismét elhárultak akadályok.

Az alábbiakban azt tekintem át, hogy mit tudunk azokról a magyarokról és horvátokról, akik I. Miksa uralkodása idején Habsburg-zsoldba álltak, tehát afféle királyi „hazahívás” következményeként rövid időn belül újra kellett volna értékelniük korábbi karrierjüket. Elsősorban a leggyakoribb szolgálat-típussal, a katonáskodással és/vagy politikacsinálással foglalkozó személyek körét vizsgálom, a császári udvar más, magyar–horvát tagjait, művészeket, mesterembereket és a kiszolgáló személyzetet nem. Efféle szűkítések után sem törekedtem az összes, szóba jövő életpálya és egyéb adatforgács teljességre törekvő bemutatására, azok esetlegessége szétfeszítette volna a tanulmányt. Ugyanezen okokból a császári udvarban teljesített szolgálatok, illetve a Habsburg-„külpolitika” általános jellemzőit is csupán annyiban érintem, amennyire az a kontextus megteremtése érdekében szükséges. A tanulmánnyal bevalloott célom, hogy a Habsburg-szolgálatra ne pusztán a legnagyobb urak és persze az uralkodók kölcsönösen gyakorolt, amolyan macska-egér játékaként tekintsünk, hanem – más, kevésbé tehetős nemesekre gondolva – a megélhetés és túlélés egyik, olykor egyetlen lehetőségeként.

A késő középkori Habsburg-udvartartás(ok) személyi összetétele: kutatási helyzetkép

A kutatás jelen állása szerint egy-egy késő középkori Habsburg császárnéi/ királynéi vagy hercegnői udvartartás összetételéről sokkal mélyebb ismerete-

5 Hermann Wiesflecker: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende der Neuzeit I–V*. Wien, 1971–1986. III. 325., 328–329.

6 DF 216822.

7 Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin: *Magyar békeszerződések (1000–1526)*. Pápa, 2000. 271.

ink vannak, mint a legtöbb császárról vagy (fő)hercegről. I. Miksa második feleségének, Bianca Maria Sforzának,⁸ valamint II. Lajos magyar és cseh király (1516–1526) hitvesének, Máriának a hercegnői, majd királynéi kísérete⁹ – köszönhetően a kedvező forrásadottságoknak – igen jól feltárt.

Ezzel szemben egyedül a 14. század második felében élt osztrák hercegek udvartartásai sorakoztathatók fel.¹⁰ A 15. század második felére és a 16. század elejére vonatkozóan a témára Paul-Joachim Heinig III. Frigyes német-római császár bő fél évszázados, 1440-től 1493-ig tartó uralkodását elemző monográfiáját¹¹ vagy Heinz Noflatschernek az 1480 és 1530 közötti évek Habsburg-udvaraival foglalkozó kötetét érdemes említeni.¹² Heinig intézményi és regionális szempontú kategóriarendszerbe rendezte prozopográfiai jellegű gyűjtését, és az udvartág értelemben – a középkor nem kikristályosodott hivatali-udvari viszonyaihoz alkalmazkodva¹³ – tárgyalja, így annak részeként beszél, bár messze nem egyforma részletességgel az udvari hivatalokról, az udvari tanácsról (*Hofrat*), a különféle kancelláriákról, továbbá igen szerény mértékben az udvari papságról, az udvari szolgálókról-familiárisokról, valamint a Szent-székhöz delegált prokurátorokról.¹⁴ Noflatscher Heinignél még szűkebb csoportot vizsgált, elsősorban a politikai döntéshozókat. Prozopográfiai gyűjtését az egyéni életutak meghatározó csomópontjai – származás, család, tanulma-

-
- 8 Daniela Unterholzner: Bianca Maria Sforza (1472–1510). Herrschaftliche Handlungsspielräume einer Königin vor dem Hintergrund von Hof, Familie und Dynastie. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Philosophisch-Historischen Fakultät der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck. Innsbruck, 2015. 202–261.
- 9 Vö. Gernot Heiß: Königin Maria von Ungarn und Böhmen (1505–1558). Ihr Leben und ihre wirtschaftlichen Interessen in Österreich, Ungarn und Böhmen. Dissertation an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1971. 419–448.; Réthelyi Orsolya: Főhercegnői udvarból királynéi udvar: Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei. Századok 141. (2007) 1193–1216.; Uő: Mary of Hungary in Court Context (1521–1531). PhD Thesis in Medieval Studies (at the Central European University). Budapest, 2010.; illetve Jacqueline Kerkhoff: Maria van Hongarije en haar hof (1505–1558). Tot plichtsbetrachting uitverkoren. Hilversum, 2008.
- 10 Christian Lackner: Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge (1365–1406). (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 41.) Wien, 2002. 125–165.
- 11 Paul-Joachim Heinig: Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik. I–III. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhm, Regesta Imperii 17.) Köln–Wien, 1997.
- 12 Heinz Noflatscher: Räte und Herrscher. Politische Eliten an den Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480–1530. (Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches 14.) Mainz, 1999.
- 13 „Der Hofbeamte war Haus- und Regierungsbeamter in einer Person.” Ivan von Žolger: Der Hofstaat des Hauses Österreich. (Wiener staatswissenschaftliche Studien 40.) Wien–Leipzig, 1917. 40.
- 14 Ezzel szemben Lackner (Lackner, Chr.: Hof und Herrschaft i. m.) egyértelműen külön kezeli az udvartól a kancelláriát, igaz, ő mintegy száz évvel korábbi időszokról ír, az osztrák hercegek messze nem működtettek olyan komoly apparátusokat, mint leszármazottjuk, III. Frigyes.

nyok stb. – szempontjából osztályozta, és azt elemezve próbálta elkülöníteni az udvarbeli érvényesülés (sikeres) módját. Az I. Miksa-kori német-római császári udvar személyi összetételének beható vizsgálatára nemcsak Noflatscher, hanem az uralkodó korszakának talán legjobb ismerője, Hermann Wiesflecker sem vállalkozott. Bár Wiesflecker és tanítványai tollából születettek a császári udvarral kapcsolatos munkák, egyik sem azt tűzte ki célul, hogy a császári udvar személyzetének adattárát létrehozza és elemezze.¹⁵ I. Miksa halála után a közép-európai Habsburg-tartományokat 1521–22-ben átvevő Ferdinánd főherceg udvartartásából megint csak a politikai döntéshozói réteget ismerjük jobban, még ha röviden az udvartartás kevésbé fontos szerepet betöltő tagjait is számba veszi az 1521 és 1526 közötti főhercegi korszak külpolitikáját vizsgáló Gerhard Rill.¹⁶

A késő középkori Habsburg-uralkodói udvartartások terén kitapintható hiányosságokat – fáradtságos aprómunkával („Hof-Puzzle-Methode”)¹⁷ – két, a jelen tanulmány írásával egy időben működő innsbrucki, illetve bécsi kutatócsoport pótolná. Az előbbi III. Frigyes elsőfokú unokatestvére, Zsigmond tiroli főherceg innsbrucki udvartartásának prozopográfiáját kívánja elkészíteni,¹⁸ míg az utóbbi I. Miksa német királyét, német-római császáráét.¹⁹ E vállalkozások kétségkívül azon nagyszabású, egy ideje már futó projekthez is jól illeszkednek, amely az interneten tárja az érdeklődő elé a Habsburgok 16–17.

15 Vö. Renate Lokz: Am Hof Kaiser Maximilians I. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Philosophischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz. Graz, 1969.; Christine Niederkorn: Der Hof Maximilians I. und das höfische Leben. Ein Beitrag zur höfischen Kulturgeschichte. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Philosophischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz. Graz, 1985.; illetve Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. V. 380–409. Az udvartartás témakörével őket megelőzően már foglalkozott: Anneliese Gatt: Der Innsbrucker Hof zur Zeit Kaiser Maximilians I. (1493–1519). Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Philosophischen Fakultät der Leopold-Franzens-Universität zu Innsbruck. Innsbruck, 1943.

16 Gerhard Rill: Fürst und Hof in Österreich. Von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526). I–II. (Forschungen zur europäischen und vergleichenden Rechtsgeschichte 7.) Wien–Köln–Weimar, 1993–2003. II. 34–103.

17 Ekképp jellemzi röviden Kubinyi Andrásnak a magyar királyi udvarral kapcsolatos aprólékos munkamódszerét: Heinz Noflatscher: „Die heuser Österreich vnd Burgund”. Zu den Quellen der Habsburgerhöfe um 1500 oder zu einem historiographischen Stresssyndrom. Frühneuezeit-Info 12. (2001) Nr. 2. 34.

18 Sigmund of Tyrol’s Court: Prosopographical Database (SiCProD): <https://www.uibk.ac.at/geschichte-ethnologie/institut/mitarbeiterinnen/projekt/debertol-markus/sicprod/sigmund-of-tyrol-s-court-prosopographical-database.html> (letöltés: 2024. február 5.). Vezető kutatók: Markus Debertol, Nadja Krajicek. Az adatbázis a következő címen érhető el: <https://sicprod.acdh-dev.oeaw.ac.at/> (letöltés: 2024. február 5.).

19 Managing Maximilian (1493–1519). Persona, Politics, and Personnel through the Lens of Digital Prosopography (SFB F9200 ManMAX) – <https://www.oeaw.ac.at/imafo/forschung/editions-unternehmen-quellenforschungmir/managing-maximilian-sfb/managing-maximilian-1493-1519>, illetve <https://manmax.hypotheses.org/> (letöltés: 2024. február 5.). Vezető kutató: Andreas Zajic.

századi udvartartásainak tagjait a dinasztia ausztriai fő- és mellékágainak vonatkozásában.²⁰

A középkor esetében nagy nehézséget jelent, hogy a III. Frigyes és I. Miksa udvarából származó udvartartási szabályzatoknak teljességgel híján vagyunk. (Ami ez utóbbi forrástípusból fennmaradt, az a szélesebb udvar részét képező kancelláriák vagy kamarák működését volt hivatva szabályozni.)²¹ Udvarartási jegyzékek csekély számban állnak rendelkezésre, ám azok is csak az „állomány” kisebb vagy nagyobb részét foglalják magukban.²² A pontos számításokat nehezíti, hogy az udvari szolgálatban állók egy része bizonyosan nem fordult meg (gyakran) az udvarban. A Habsburg hercegek környezetében már a 14. századtól kimutathatók olyanok, akik a maguk rezidenciáján tartózkodtak, uralkodói felkérésre kerekedtek csak fel és teljesítettek megbízásokat. E szolgálattétel módjára éppen ezért a német nyelvű oklevelekben a „von Haus aus” kifejezést használták, amelynek a latinban vélhetően a „domesticus” felelt meg. Az életvitelszerűen az udvarban tartózkodókat a „täglich” és/vagy „ordinarius” jelzővel illették.²³

A pontos személyi összetétellel kapcsolatos bizonytalanságok ellenére az több-kevesebb bizonyossággal kijelenthető, hogy III. Frigyes korában a német-római császár udvartartása „nyugalmi helyzetben” – Paul-Joachim Heinig becslése szerint – körülbelül 600 vagy némileg kevesebb emberből állhatott, ha azonban a császár útra kelt, akkor a kísérete becslések szerint akár 900 lovasra is növekedhetett. I. Miska udvarának létszámáról a legbiztosabb támpontot egy 1519 eleji, közvetlenül a császár elhunytá után felvett jegyzék szolgáltatja. Eszerint Welsben, I. Miksa halálának helyszínén 320 fő tartózkodott 600 lóval, mindeközben Meranóban 31-en voltak (ló nélkül), Innsbruckban pedig 173 főt

20 Kaiser und Höfe. Eine prosopographische Datenbank – <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/> (letöltés: 2024. február 5.). Vezető kutató: Mark Hengerer. Vö. Mark Hengerer, Gerhard Schön: Eine Datenbank zu Höflingen des Kaiserhofs im 16. und 17. Jahrhundert. Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. NF: Stadt und Hof 3. (2014) 72–75. A középkori és kora újkori Habsburg-udvarok kutatásáról általában: Jakob Wührer, Martin Scheutz: Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof. (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 6.) Wien–München, 2011. 17–110.

21 Paul-Joachim Heinig: Theorie und Praxis der „höfischen Ordnung” unter Kaiser Friedrich III. und Maximilian I. In: Höfe und Hofordnungen 1200–1600. 5. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, veranstaltet gemeinsam mit dem Deutschen Historischen Institut Paris und dem Staatsarchiv Sigmaringen (Sigmaringen, 5. bis 8. Oktober 1996). Hrsg. Holger Kruse, Werner Paravicini. (Residenzenforschung 10.) Sigmaringen, 1999. 223–242.; Noflatscher, H.: „Die heuser Österreich vnd Burgund” i. m. 34.

22 Noflatscher, H.: „Die heuser Österreich vnd Burgund” i. m. 37–41.

23 Vö. Zölger, I.: Der Hofstaat i. m. 39–40., Bettina Koch: Rat. In: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe. I–II. (Residenzenforschung 15. II.) Hrsg. Werner Paravicini. Bearb. Jan Hirschbiegel, Jörg Wettlaufer. Ostfildern, 2005. I. 251–252., Uő: Räte. In: uo. I. 299.

írtak össze, közöttük nagy számban udvari művészeket.²⁴ Az említett létszámok két, a kutatásban nem kellő figyelemre méltatott, vélhetően az udvartartás legnagyobb részét lefedő jegyzékkel árnyalhatók tovább.²⁵ Az egyik jegyzék közvetlenül a III. Frigyes császár 1493. augusztusi halála utáni hónapokra keltezhető, az udvartartásból vélhetően annak a katonai kíséretéhez tartozó tagjait tartalmazza (mesterembereket vagy udvari kíséret személyzetet nem találunk benne). A néhai császári kíséret 81 főből állt (212 ló), a fiaé 40 főből (132 ló), mindez összesen 121 főt (344 ló) tett ki.²⁶ A szakirodalomban szereplő számokhoz sokkal közelebbi értéket kapunk egy másik, hasonló korú, vélhetően III. Frigyes császár utolsó éveiben keletkezett, az udvari személyzetet is tartalmazó, ezért meglehetősen teljesnek tekinthető jegyzék alapján. 181 személyt vettek fel a listára, kíséretükkel együtt ez összesen 699 főt jelentett.²⁷

A fentebb elmondottak értelmében tehát az udvar létszámának változásait, „pulzálását” nem tudjuk közelebbről nyomon követni, ahogy azt a folyamatot sem látjuk részleteiben, hogy III. Frigyes kezdeti stájer–karintiai–krajnai hercegi udvartartása miként nőtt császári kíséretté, és ahhoz képest milyen mértékű változások mentek végbe az utódja, I. Miksa udvartartásában. Csúpn abban lehetünk biztosak, hogy nagy átalakulások zajlottak le, hiszen maga a dinasztia befolyása is példátlan mértékben megnőtt a 15. század folyamán. Az említett Habsburg Frigyes – stájer–karintiai–krajnai hercegi minőségében

24 Paul-Joachim Heinig: How Large was the Court of Emperor Frederick III? In: Princes, Patronage, and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650. Ed. Ronald G. Asch, Adolf M. Birke. Oxford, 1991. 148–151. Vö. Peter Moraw: The Court of the German Kings and of the Emperor at the End of the Middle Ages 1440–1519. In: uo. 107–108.

25 Fontos hangsúlyoznom, hogy nem tudtam mindegyik, Heinz Noflatscher által citált forrást a maga teljességében kiértékelni.

26 Tiroler Landesarchiv, Innsbruck (a továbbiakban: TLA), Hs. 2470, fol. 72r–75r. Vö. Noflatscher, H.: „Die heuser Österreich vnd Burgund” i. m. 37., 46. 74–75. jegyz. Korábban tévesen helyeztem a keltezetlen jegyzéket III. Frigyes korára: Péterfi Bence: A Lajtán innen, az Innen túl. Kanizsai János pályafutása a Magyar Királyságban és a Szent Római Birodalomban a 15–16. század fordulóján. Századok 150. (2016) 450. 32. jegyz.

27 TLA Landesfürstliche Hofkanzleien, Maximiliana, Karton 39, Miscellanea, o. J., Nr. 3.15. *Terminus ante quem*nek az udbinai csata (1493. szept. 9.) tekintendő, hiszen a jegyzékben említett Frangepán Miklós az ütközet során fogságba esett, ahonnan egészen 1498-ig ki sem szabadult. (Mindezt alább – hivatkozásokkal együtt – tárgyalom.) 1498-nál későbbi végképp nem lehet, mivel szerepel egy bizonyos „török császár” („turgkysch kayser”), akiről úgy tartották a korban, hogy II. Mehmed oszmán szultán (1444–1446, 1451–1481) testvére, és aki valamikor 1496 augusztusa és októbere között hunyt el. (Vö. Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. [1493–1519]. Bearb. Hermann Wiesflecker et al. Wien–Köln–Weimar, 1990–2004. II. [a továbbiakban RI XIV.] 7234., 7579. sz.). Ami a *terminus post quem*et illeti, épp a magyar és horvát nevek feltűnése miatt valószínűsíthetjük, hogy jegyzékünk valamikor 1490 után keletkezett. Az 1491-ben Nürnbergben tartott tanácskozások (*königlicher Tag*) résztvevőivel mutatott nagyfokú egyezőség miatt elképzelhető, hogy e jegyzék a német királyi (és császári?) udvartartásnak az említett városban megjelenő tagjait tartalmazza. Vö. Reichsversammlungen (1491–1493). I–II. Bearb. Reinhard Seyboth. (Deutsche Reichstagsakten. Mittlere Reihe, Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian I. 4.) München, 2008. I. 691–708. 518–520. sz. stb.

V. – és testvére, VI. Albert apjuk, Ernő herceg 1424. évi halála után meglehetősen marginális helyzetben voltak. Nemcsak, hogy a császár nem volt Habsburg abban az időben, hanem a dinasztia számos ágra oszlott, ez pedig politikai érdekérvényesítő képességüket is csökkentette, miután – a korban nem egyedülálló módon – a dinasztia minden egyes ága a közösből igényt tartott kisebb-nagyobb területekre: Tirolban és Elő-Ausztriában (*Vorderösterreich*), valamint az Osztrák Hercegségben más és más Habsburg-ágak uralkodtak, Frigyesnek és VI. Albertnek pedig néhány évtizedig közösen kellett megosztottnia Stájerországon, Karintián és Krajnán. A széttöredezettségen csak hosszú évtizedek alatt sikerült III. Frigyesnek úrrá lennie: V. László király (1457), valamint VI. Albert osztrák főherceg elhunytával (1463) az Osztrák Hercegség, Zsigmond főherceg, tiroli örgróf (1439–1490) lemondatásával (1490) pedig Tirol és Elő-Ausztria került egy és ugyanazon kézbe, III. Frigyes, illetve fia, I. Miksa irányítása alá.²⁸

Habsburg-kísérlet egy magyar királyi udvartartás felállítására (1490–1491)

Arra, hogy a Habsburg-dinasztia uralma alatt álló területek – I. Miksa Burgundiai Máriával között házasságát (1477) követően – új országgal, az udvar pedig jelentősebb számban onnét származó udvaronccal bővüljön, Hunyadi Mátyás halála után nyílt újra lehetőség.²⁹ III. Frigyes és fia, I. Miksa egyaránt igen eltökéltek voltak, amit mi sem mutatott jobban, mint hogy 1490 tavaszától minden korábbinál szélesebb körben kívánták az alattvalók támogatását elnyerni: a földrajzi adottságokat már-már szó szerint feltérképezve,³⁰ nemcsak a nyugati határszélen, hanem Erdélyben³¹ és a Délvidéken is kísérletet

28 Vö. Konstantin Moritz A. Langmaier: Kaiser Friedrich III. (1415–1493): des Reiches Erzschlafmütze? Der „schlafende Kaiser“ als Klischee. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 111. (2020) 145–149.

29 Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 278–296., 303–308.; Kubinyi András: Két sorsdöntő esztendő. Történelmi Szemle 33. (1991) 14–16., 29–32., 37–38., 45–46.; E. Kovács Péter: Miksa magyarországi hadjárata. Történelmi Szemle 37. (1995) 35–49.; Susanne Wolf: Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486–1493). Grundlagen und Probleme habsburgischer Reichsherrschaft am Ende des Mittelalters. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii 25.) Köln–Weimar–Wien, 2005. 253–272.

30 Friedrich Firnhaber: Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. (1490–1526). Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 3. (1849) 375–552. (a továbbiakban: Firnhaber) 457–459. 52. sz. Vö. Csukovits Enikő: Ismerték-e a késő középkori magyar udvarban az összes megyét? In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004) születésének 70. évfordulóján (Pécs, 2009. december 4–5.) rendezett konferencia válogatott írásai. Szerk. Font Márta, Fedeles Tamás, Kiss Gergely. Pécs, 2010. 106., 114–115.

31 Firnhaber 410–411. 10. sz.

tettek arra, hogy támogatókat gyűjtsenek.³² Egy korai és jelentős „leigazolás” Mátyás király egyik sokat látott hadvezére, Tettauer Vilmos lehetett, akit III. Frigyes emberei környékeztek meg már bizonynyal rögvest a magyar király halála után, hiszen 1490. június 12-én kelt az a császári kinevezőlevél, amelyben évi 400 rajnai forintos fizetéssel császári tanácsosnak és kapitánynak („rat und haubtman”) nevezték ki, elvárva tőle, hogy 50 lovast állítson ki (fejenként 1 font dénáros heti zsolddal, amely körülbelül 3,2 magyar forintos havi fizetésnek felelt meg).³³ Vélhetően 1490 nyarán keresték fel I. Miksa megbízásából Baumkircher Györgyöt is, akit udvari familiárisként („diener und hoffgesindt”) 24 lóval vettek volna fel, fizetesként évi 300 rajnai forintot (mintegy 225 magyar forintot) folyósítva neki. Ám arra, hogy ezt Baumkircher miként fogadta, nincs adat, hiszen csak a hozzáküldött követség instrukciója maradt meg.³⁴ Nem úgy, mint másoknál, ahol a szolgálatba fogadó oklevelet is ismerjük. Bánfi Miklós udvari familiáris és *aulicus* lett (*familiaris continuusque ac domesticus aulicus*, 100 lovas, fejenként havi 4 rajnai forint zsolddal, saját fizetése havi 50 rajnai forint),³⁵ ahogy Ellerbach István (*familiaris et continuus curialis*, 24 ló, saját fizetése évi 300 rajnai forint) is.³⁶ Udvari tanácsosként állt a német király szolgálatába kövendi Székely Jakab („[stäten und heimigen] rate”, 50 ló, 4000 rajnai forintos fizetéssel, amelybe vélhetően katonáinak zsoldja is beletartozott), aki viszont ezzel közel egy időben III. Frigyesel is kereshette a kapcsolatot.³⁷ Hédervári Miklós I. Miksától szintén tanácsosi címet kapott (*consiliarius domesticus et regalis*), neki viszont 600 rajnai forintos tanácsosi fize-

32 Firnhaber 406–407. 6. sz.; Chroniques de Jean Molinet. I–III. (Académie royale de Belgique, Classe des lettres et des sciences morales et politiques. Collection des anciens auteurs belges.) Publiées par Georg Doutrepoint et Omer Jodogne. Bruxelles, 1935–1937. II. 188. (215. fejezet). Fraknoi Vilmos kéziratos jegyzetei alapján kivonatát közli: Fenyvesi László: Tolna megye középkori történetéhez kapcsolódó oklevelek regesztái 1009–1541. (Tolna Megyei Levéltári Füzetek. Tanulmányok 8.) Szekszárd, 2000. 389–390. 882. sz.

33 Österreichisches Staatsarchiv, Bécs, Finanz- und Hofkammerarchiv, Sammlungen und Selekte (a továbbiakban ÖStA FHKA SUS), Hs. 44, fol. 123r–124v, vö. ÖStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichskanzlei (a továbbiakban: HHStA RK), Maximiliana, Karton 46, Konvolut XVI/1, fol. 14rv, TLA Landesfürstliche Hofkanzleien, Maximiliana, Karton 39, Miscellanea, o. J., Nr. 6.27.

34 TLA, Landesfürstliche Hofkanzleien, Sigmundiana, XIII/254, Nr. 29.

35 Ferdo Šišić: Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496). [1. rész.] Starine 37. (1934) [a továbbiakban: Šišić] 297–299. 62. sz., ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 46, Konvolut XVI/3, fol. 22rv. Vö. Szaszko Elek: Bánfi Miklós. In: Életrajzi lex. Bánfi pályafutásának részleteire lásd még Szaszko Elek jelen kötetbeli tanulmányát!

36 DF 258549. fol. 25v–26r, vö. TLA, Landesfürstliche Hofkanzleien, Sigmundiana, XIII/254, Nr. 28.

37 Kluch János: Kevendi Székely Jakab végrendelete és stájerországi birtokszerzeményei. Történelmi Tár IV/6. (1905) 264–265. 6. sz.; Bence Péterfi: Aus Siebenbürgen in die Steiermark. Der Lebenslauf von Jakob Székely von Kövend (†1504). In: Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Tagungsband der 32. Schlaininger Gespräche 16. bis 20. September 2012. Hrsg. Rudolf Kropf, Gert Polster. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 152.) Eisenstadt, 2015. 286.

tésén kívül – legalábbis a szolgálatba fogadó oklevél alapján – katonaállítási kötelezettsége nem lett volna.³⁸

Még ha közvetlen nyomát nem is látjuk, kézenfekvő feltételezni, hogy az 1490 őszen a nemesség körében bekövetkező tömeges meghódolások³⁹ során még szép számban csatlakoztak nemcsak a német király seregéhez, hanem az udvarához is. Októberben arról szóltak a hírek, hogy Újlaki Lőrinc herceg, Corvin János herceg, Váradi Péter kalocsai érsek, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és Szapolyai István gróf titokban követséget küldtek volna I. Miksához, akit arról kívántak biztosítani, hogy elismerik magyar királynak.⁴⁰ A korábban – elméletileg – udvari szolgálatba lépő Kanizsai László és Bánfi Miklós szintén az ősszel meghódolók között volt.⁴¹ A politikai realitásokkal, azaz hogy mennyire lesz tartós az ily módon magukhoz csábított urak hűsége, I. Miksa és környezete már ekkor tisztában volt.⁴²

A mondottakon kívül ez idő tájt lett Frangepán Miklós tersáci gróf⁴³ I. Miksa udvari familiárisa (80 ló, havonta 4 font bécsi dénár zsolddal, saját fizetése évi 50 font bécsi dénár),⁴⁴ miként Vitéz János veszprémi⁴⁵ és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök is ekkor kapott tanácsosi kinevezést.⁴⁶ Valójában a két főpap számára nem e cím (az azzal járó fizetést nem is részletezték), hanem a további követeléseik teljesítésére elnyert ígéret volt az igazi eredmény. Ebben nem voltak egyedül, hiszen a már előttük elsorolt személyek udvarba vétele is alkuk árán jöhetett csak létre, és legtöbbször a szolgálatba fogadás mellett szó esik birtokaik védelméről, olykor pedig I. Miksa bizonyos birtokjogi követeléseiket is garantálni volt kénytelen.⁴⁷ Van olyan eset, amikor csak efféle királyi ígéretvállalással rendelkezünk, kinevezési irattal nem.⁴⁸

38 Firnhaber 411–412. 11. sz.

39 Firnhaber 418–419. 10. sz., 423–425. 28. sz., Šišić 307–310. 68–69. sz., stb.

40 Kraus, V.: Maximilian's I. Beziehungen i. m. 35. 11. sz.

41 Bánfi Miklós: Šišić 307–308. 68. sz., Kanizsai László: Firnhaber 418–419. 10. sz.

42 Maximilians I. vertraulicher Briefwechsel mit Sigmund Prüschenk Freiherrn zu Stettenberg, nebst einer Anzahl zeitgenössischer das Leben am Hofe beleuchtender Briefe. Hrsg. Victor von Kraus. Innsbruck, 1875. 66.; Victor Kraus: Maximilian's I. Beziehungen zu Sigmund von Tirol in den Jahren 1490–1497. Studie zur Charakteristik beider Fürsten. Wien, 1879. 31. 7. sz., 35. 11. sz.

43 Vélhetően a tersáci és nem a cetini ágból származó Miklós grófról van szó. Vö. Frangepán II. 195. 186. sz.

44 DL 25367. A Habsburgok felé való közeledésének motivációjára: Frangepán II. 195. 186. sz.

45 Firnhaber 421–423. 24. sz., 425–427. 30. sz. Vö. Peter Franz Kramml: Die Administration des Bistums Wien nach dem Tod König Matthias' Corvinus von Ungarn. Eine Korrektur der Wiener Bischofsliste. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 42. (1992) 25–26.

46 Firnhaber 432–435. 38. sz., vö. ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 46, Konvolut XVI/3, fol. 18rv és fol. 21rv.

47 Erre lásd a fentebb citált példákat!

48 Kishorvát János: ÖStA HHStA, Urkundenreihen, Allgemeine Urkundenreihe (a továbbiakban: UR AUR) 1518 X 18, fol. 1r; Kanizsai László: Firnhaber 409–410. 9. sz., vö. ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 46, Konvolut XVI/3, fol. 22rv és fol. 25r.

Kevés kétségünk lehet: III. Frigyes és I. Miksa számára a magyar–horvát bárók és katonáemberek közül a többség saját jogán nem, csak nagy tömegben volt érdekes. És ha azt gondolnánk, hogy olyan előkelő urak, mint amilyenek a fentebb említett magyarok és horvátok voltak, a Habsburg-ügy támogatása okán fokozott pénzügyi támogatásban részesültek, tévedünk. Jóllehet a szolgálatba vételt rögzítő oklevelek és egyéb feljegyzések nem egységes szempontok szerint készültek, összehasonlításuk ezért némileg nehézkes, 1493-ból egyaránt ismerünk 300 rajnai forintos udvari familiárisi⁴⁹ és 400 rajnai forintos tanácsosi kinevező iratot.⁵⁰

Az udvari szolgálat korlátai

Az 1491. évi pozsonyi békében a Habsburg-pártra térők általános amnesztiát kaptak. Egyúttal II. Ulászló elismerte annak a lehetőségét is, hogy alattvalói közül a békekötés utáni időszakban bárki a Habsburg- vagy más udvar szolgálatába lépjen, ha azzal a magyar királlyal szembeni hűség nem csorbul.⁵¹ Látszólag tehát minden adott volt ahhoz, hogy az 1490–1491-ben III. Frigyes és I. Miksa oldalát választók (udvari) szolgálataikat folytathassák.

Eleinte néhányukat még olyan, kifejezetten I. Miksa számára fontos, igen presztízsteli feladatok is megtalálták, mint amilyen III. Frigyes Bécsben megrendezett, ünnepélyes temetése (1493. december 6–7.) volt. A bécsi Szent István-székesegyházban (*Stephansdom*) rendezett gyászszertartásokat részben a salzburgi érsek, részben ifjabb Vitéz János veszprémi érsek celebrálta. A szervezők részéről azonban ez nem mondható váratlan lépésnek, hiszen Vitéz egyúttal a területileg illetékes főpap, azaz a bécsi püspökség adminisztrátora is volt,⁵² rá éppen emiatt eshetett a választás. A diplomáciai protokoll szerint I. Miksa római király, a szentszéki és VIII. Károly francia király követei után közvetlenül II. Ulászló két küldötte, Bakóc Tamás egri püspök és alsólendvai Bánfi Miklós következett. A III. Frigyes országait felvonultató menetben még más magyar nemesek is feltűntek. Ők a német-római császár magyar királyi címének nyomatékosítása kedvéért a birodalmat jelképező személyek előtt közvetlenül, az egész menetben utolsó előttiként – a fontossági sorrendben tehát a második helyen – vonultak fel Magyarországot szimbolizálva. E „kontingensben” a magyar címerrel ellátott zászlót Ellerbach (János), a címersisakot Székely Jakab, a címerpajzsot Szécsi Miklós vitte, nyomukban pedig Kishorvát János és egy ötödik személy („Gepirt Lasla” / „Gerwardus Lasla”) vezetett egy

49 RI XIV. 35. sz.

50 RI XIV. 2836. sz.

51 Köblös J., Süttő Sz., Szende K.: Magyar békeszerződések i. m. 254–255. Vö. Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Első közlemény.) Századok 144. (2010) 366.

52 Kramml, P. F.: Die Administration i. m. 30–32.

lovat.⁵³ A rendezvény tervezete alapján tudjuk: a szervezőknek kifejezetten gondja volt arra, hogy a temetési menetben csak olyan személyek vegyenek részt, akik ténylegesen az általuk reprezentált országból származtak.⁵⁴

Bármennyire is hízelgő volt a résztvevők számára az 1493. évi ceremónián betöltött kiemelt szerep, rövid időn belül kiderült: a (korábbi) Habsburg-szolgálat nem biztosított külön előjogokat: I. Miksa számára a trónöröklését biztosító pozsonyi békeszerződés mindenekfelett állt. Az annak megkötése utáni bűncselekmények alól sem jelentett semmiféle mentességet, így 1515 októberében Kishorvát János özvegye hiába hivatkozott az I. Miksa által megboldogult ura számára 1490 augusztusában kibocsátott oklevelére, amelyben az uralkodó Kishorvát birtokait védelmébe vette, a császári tanácsosok a keresetet elutasították. Arra hivatkoztak, hogy bár nem saját, de familiárisa révén vétett a pozsonyi béke ellen, birtokait pedig bírósági döntés útján veszítette el.⁵⁵ I. Miksa és tanácsosainak szigorú álláspontja nem az 1515. évi bécsi királytalálkozó és az ott kötött dinasztikus megállapodás következtében alakult ki: mondhatni az 1491. évi békeszerződés aláírásától kimutatható. Erre világosan fény derül, amikor 1494 végén vagy 1495 legelső napjaiban segítségért fordultak hozzá azon hívei, akik az akkor már zajló, Újlaki Lőrinc herceg és szövetségesei ellen II. Ulászló által elrendelt hadjárat⁵⁶ célkeresztjébe kerültek. Jóllehet e személyek a német király számára „a Magyar Királyságban örömet és vigaszt” jelentették, és egyúttal – utalván nyilván a délvidéki birtokaikra – „egyúttal az oszmánok ellen védőpajzsként” is szolgáltak, ezen kijelentéseken kívül I. Miksa részéről csak szabadkozásra és ígéretésre futotta, mivel érvelése szerint bármiféle (katonai) beavatkozás hívei érdekében a pozsonyi békével ellentétes lett volna. A német király egyedüli kiútként a diplomáciai nyomásgyakorlást jelölte meg, ilyen módon kívánva II. Ulászlónál a had-

53 Borsá Gedeon: Néhány bécsi ősnymtatvány magyar vonatkozásai. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 7. (1965–1966) [1967] 392–395.; Hans Peter Zelfel: Ableben und Begräbnis Friedrichs III. (Dissertationen der Universität Wien 103.) Wien, 1974. 109., 111–112. Vö. Géza Pálffy: Ungarn in der Habsburgermonarchie. Ungarische Herrschaftszeichen an der Wiener Begräbniszeremonie Ferdinands I. 1565. In: Wien und seine WienerInnen. Ein historischer Streifzug durch Wien über Jahrhunderte. Festschrift Karl Vocelka zum 60. Geburtstag. Hrsg. Martin Scheutz, Vlasta Valeš. Wien–Köln–Weimar, 2008. 37–38.

54 Michail A. Bojcov: Die Wiener Totenfeier für Kaiser Friedrich III. Die Vorbereitungen des Veranalters. In: König und Kanzlist, Kaiser und Papst: Friedrich III. und Enea Silvio Piccolomini in Wiener Neustadt. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii 32.) Hrsg. Franz Fuchs, Paul-Joachim Heinig, Martin Wendorfer. Wien–Köln–Weimar, 2012. 302.

55 ÖStA HHStA UR AUR 1515 X 18. Kishorváték 1493. évi hűtlenségi ügyére: Fedeles Tamás: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségsei elleni királyi hadjárat (1494–1495). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) Szeged, 2012. 25–26., 48. Arra, hogy mennyire erőszakos természetű lehetett Kishorvát, utal I. Miksa egyik 1506 áprilisában kelt bizonyáglevelé a Kishorvátal szemben fennálló adósságokról. A törlesztés feltételeként megígértették Kishorvátal, hogy tiszteletben fogja tartani a pozsonyi békét. ÖStA HHStA UR AUR 1506 IV 16 (1506. ápr. 16., Graz).

56 Vö. Fedeles T.: A király és a lázadó herceg i. m.

járat leállítását elérni. Ugyancsak csekély vigaszt jelenthetett, hogy a német király egyúttal kilátásba helyezte: ha időközben megszületne a magyar király és az alattvalói közötti béke, 1495 Szent György-napján a két király hadai egyesült erővel vonulhatnának az oszmánok ellen.⁵⁷ Újlaki szarvának letörése, illetve mindaz, ami az 1490-es évek első felében II. Ulászló magyarországi uralmának megszilárdulásához járult hozzá, néhányakat az addigi támogatók közül alighanem elidegenített I. Miksától. Ilyen lehetett Újlaki Lőrinc 1494–1495. évi szövetségesei⁵⁸ közül Szécsi Miklós és Ellerbach János, akiknek a Habsburg-udvarhoz kapcsolódó ügyeiről 1495 után többé egyáltalán nem hallunk, jóllehet 1493-ban még a császári temetés ceremóniájának aktív részei voltak. (I. Miksa számára végzett szolgálataik eleve korlátozottabbak lehettek – azokra csak az 1490–1491-es rendkívüli időszakból van adatunk.)

De a mondott személyek „elbizonytalanodása” után is akadtak olyan bárói családból származók, akik Habsburg-szolgálatban maradtak, vagy később abba léptek. Igaz, a kinevező irat elnyerése – legyen szó udvari tanácsosról vagy familiárisról – sem tekinthető végérvényes elköteleződésnek. Az maradhatott pusztán névleges vagy „címzetes”, ha utána azt nem követte tényleges feladattal járó szolgálat és fizetés.⁵⁹ Baumkircher György 1493. évi, katonai szolgálatba vevő iratát ismerjük, a megbízatása részleteit azonban későbbi tárgyalásokra hagyták. Kérdés, lett-e azoknak bármi hozadéka.⁶⁰ Vagy érdemes megemlíteni Kanizsai János esetét: az 1490-es évek első felében egyértelműen Habsburg-zsoldban állt, udvari familiárisra (*familiaris domesticus et continuus*) kinevező irata 1498-ban kelt, de tényleges zsoldba vételéről csak 1506-ból van tudomásunk.⁶¹

Minthogy az udvari szolgálat jellemzően katonai természetű volt, ezért azok, akik efféle megbízatással és amellet jelentősebb magyar- és horvátországi birtokállománnyal rendelkeztek, a magyar király uralma számára nem elhanyagolható biztonsági kockázatot jelentettek. Az ilyen esetek miatt kerülhetett bele – olykor, de biztosan nem minden esetben – a (katonai) szolgálatba vevő levelekbe olyan, e műfajban máskülönben megszokott kitétel, hogy az I. Miksa udvarába felvételt nyerő a magyar–cseh király ellen nem kötelezhető hadba vonulásra.⁶²

57 RI XIV. 1298. sz.

58 Fedeles T.: A király és a lázadó herceg i. m. 234–235. 13. sz.

59 Vö. Žolger, I.: Der Hofstaat i. m. 44–45.

60 DL 103999.

61 Vö. Péterfi B.: A Lajtán innen i. m. 448–451.

62 György liegnitzi és briegi herceget 35 nehézfegyverzetű lovassal veszi zsoldjába I. Miksa 1506 szeptemberében, aki viszont mindenki ellen – kivéve a magyar királyt – köteles őt szolgálni. ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 17, Konvolut 1 (1506–VIII–X), fol. 90r. 1506 októberében Szentgyörgyi Kristóf gróf lett I. Miksa tanácsosa évi kétszáz rajnai forintot fizetés fejében; a II. Ulászló ellen irányuló szolgálatot ez esetben is kizárták. DL 21614. Vö. Žolger, I.: Der Hofstaat i. m. 45.

Vélhetően a tanulmány elején idézett királyi hazahívás is e szolgálati fel-tétel tudatában született meg. Hiszen a Habsburg-szolgálatban állók közül a legtöbb nem telepedett le ott, birtokainak jelentős(ebb) része a magyar és a horvát területeken lehetett. Azok, akik 1506 tavaszán–nyarán a II. Ulászló-féle hazahívásnak ellentmondtak, vagy újonnan léptek Habsburg-szolgálatba – hi-szen a hadműveletek előtt a magyar–horvát területeken is terjedt az I. Miksa serege számára rendezett toborzások híre⁶³ –, talán abban bíztak, hogy a csata-zaj elültével az 1491. évihez hasonlatos amnesztiarendelet is megszületik. Frangepán János/Iván (VIII.), akit a forrásainkban Angelo névvel is megtalá-lunk, legkésőbb 1506 májusának végén esett hűtlenség vétségébe azzal, hogy a birtokait fenyegető Bot András ellen katonai segítséget kért I. Miksától.⁶⁴ Júni-usban személyesen akarta felkeresni a német királyt.⁶⁵ (Vele szemben atyafia, Miklós, akinél 1501 áprilisa óta adatolható a német királyi tanácsosi cím, ame-lyet még 1506. április legvégén is bizonyosan viselt,⁶⁶ 1506 tavaszán–nyarán tudomásunk szerint semmiféle kockázatos akcióra nem vállalkozott.) Kanizsai János bűne is egyértelmű volt: nemcsak hogy nem tért haza az 1506 márciusá-ban megkezdett Habsburg-szolgálatból (udvari familiárisként 12 lovassal, évi négyszáz rajnai forintos zsolddal vették fel oda), hanem I. Miksa oldalán vett részt a hadműveletekben.⁶⁷ Trenka György⁶⁸ néhány héttel Kanizsai előtt lett udvari familiár a német király udvarában – tízéves időtartamra 12 lovassal évi háromszáz rajnai forint fejében kötve szerződést.⁶⁹ És bár nem tudunk ar-ról, hogy belebonyolódott volna a harcokba, biztosan nem mondta fel az udva-ri szerződését (és így hűtlenség vétkében marasztalták el, igaz, birtokait nem vesztette el).⁷⁰ Ugyancsak nem érte retorzió Szentgyörgyi Kristóf és Péter gró-fokat, miként a behódoló Sopron és Pozsony városokat sem. A grófok 1506 pünkösdjé előtt néhány nappal kénytelen-kelletlen kiegyeztek I. Miksa benyo-muló csapataival, rendelkezésükre bocsátva Óvárt, Köpcsenyt, Dévényt és Nezsídert. Kristóf gróf külön oklevélben ismerte el a német királyt urának, ahogy az I. Miksa által előszeretettel hangoztatott⁷¹ sérelmeket is igazolta, mi-

63 DF 256850., Verbótzai István emlékezete, melyet a' hármos törvény könyv törvényes bévételé-nek harmadik századára készített *Horvát István*. [I–]II. Pest, 1820. II. 147–150. 78. sz.

64 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 16, Konvolut 2 (1506–I–VI), fol. 209. (= DF 258426.).

65 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 16, Konvolut 3 (1506–VI–VII), fol. 17r.

66 Frangepán II. 270. 264. sz.

67 Péterfi B.: A Lajtán innen i. m. 451.

68 Vö. Neumann Tibor, Péterfi Bence: Trenka vagy Plati György (nagypalugyai). In: Életrajzi lex.

69 ÖStA HHStA UR AUR 1506 II 25. Ezúton köszönöm Arany Krisztinának, hogy az oklevél fo-tóját megküldte számomra.

70 DL 21579., DL 21580.

71 Lásd pl. I. Miksának az őt ért sérelmeket részletező leveleit II. Ulászlóhoz 1506 májusának elejéről: *Georgius Pray*: *Epistolae procerum regni Hungariae*. I–III. Posonii, 1805–1806. I. 53–57. 27–28. sz.

szerint a pozsonyi békeszerződésen csorba esett, a német királyt pedig emiatt kár érte.⁷²

Láthattuk: a Habsburg-szolgálatba lépés sem háborúban, sem békében nem volt a Habsburg-uralkodó és a szolgálatba lépő „magánügye”, hanem komoly politikai súllyal és persze kockázattal járt. Nem volt érdemes a magyar király előtt titkolózni, mert különben úgy járhatott az ember, mint 1511-ben Beriszló Ferenc és fivére, Beriszló Bertalan vránai perjel, akik II. Ulászló kérésére kénytelenek voltak I. Miksa szolgálatából kilépni, mivel a magyar királynak nem volt tudomása ottani szolgálatvállalásukról.⁷³ De természetesen nemcsak a magyar király, hanem a másik fél számára is kockázatot jelenthettek e személyek, még akkor is, ha a tanácsosi kinevező iratoknak részét képezhette titoktartási kötelezettség. E szempontból az udvarban valóban sok időt eltöltő és a főként megbízatásokat ellátó tanácsosok között sem lehetett különbség.⁷⁴

A leggyakoribb szolgálattípus: a katonáskodás

Szemben a kifejezetten a magyar király hatalmának korlátozására vonatkozó és I. Miksa részéről elutasított kérésekkel, amilyenek 1494–1495 fordulóján a magyar–horvát területeken lakó Habsburg-hívektől udvarába befutottak, voltak olyanok is, amelyekre igenis volt nyitottság. Az Oszmán Birodalom jelentette fenyegetések miatti, a magyar–horvát végvidékről érkező panaszokra gondolok, amelyek különösen az 1493. évi udbinai vereség után szaporodhattak meg.⁷⁵ I. Miksa azért lehetett hajlandóbb arra, hogy azokat ne söpörje le az asztalról, sőt napirenden tartsa, mivel – a felszínen legalábbis – nem a II. Ulászlóval szerződésbe foglalt viszonyrendszerét bolygatták, illetve mert esetenként az oszmán hadak a horvát és szlavón területeken átszágulva a Habsburg-tartományokban is komoly károkat okoztak, mint arra az 1469. évet követően⁷⁶ nemegyszer sor került. Emellett persze egy esetleges, az Oszmán Birodalom ellen vezetendő keresztes hadjárat és az ahhoz kapcsolódó politikai cselekvés

72 Az eredeti példányokat, amelyeknek Bécsben (ÖStA HHStA UR AUR) vagy Innsbruckban kellene lennie (TLA Urkundenreihe I, Urkundenreihe II vagy Parteibriefe), egyelőre nem ismerem. Kora újkori kivonataik: TLA Hs. 3, fol. 39v–40r, ÖStA HHStA, Länderabteilungen, Niederösterreich, Karton 2, Fasc. 2, fol. 43v–44r. (Az előbbi kézirat a MNL OL-ben elérhető mikrofilmen: X 925, W 252 sz. tekercs.)

73 DF 258444., vö. DF 258445. Korábban e két forrást rosszul értelmeztem: Péterfi, B.: Multiple Loyalties i. m. 634.

74 A Szentgyörgyi Kristóf grófot 1506. október 24-én I. Miksa udvari tanácsosává („rate und diener von haws aus”) kinevező irat szavai szerint: „auch unns in unnsern sachen das pesst und trewlichist nach seiner verstenndtnuss raten, unnser ratsgeheim bis in sein tod verschweigen, und nyemandts offenn warn”, DL 21614.

75 Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 358., II. 166. Vö. RI XIV. 76., 78. sz. stb.

76 Leopold Toifl – Hildegard Leitgeb: Die Türkeneinfälle in der Steiermark und in Kärnten vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. (Militärhistorische Schriftenreihe 64.) Wien, 1991. 6–10.

lehetőséget biztosított arra, hogy abból I. Miksa politikai tőkét kovácsoljon, és nemcsak az európai politikai színtéren, hanem az oszmán fenyegetettség árnyékában élő magyar-horvát területek lakosságának (nemességének) szemében is kedvező színben tüntesse fel magát. Hogy a Habsburgok 1490. évi fellépése feltűnően nagyobb számban vonzotta a táborukba a szlavóniai vagy délvidéki nemeseket, ahogy a későbbiekben is a magyarokhoz képest nagyobb számban találunk Habsburg-zsoldban horvátokat, annak a fentebb említett földrajzi közelségen kívül minden bizonnyal az oszmán fenyegetettség is az oka volt.

Az oszmánellenes ügy tekintetében talán az udbinai vereséget követő rövid, néhány hónapos időszak volt az, amikor I. Miksa udvarában a fenyegetettség mértéke miatt határozott lépések történtek: csapatok álltak hadrendbe, amelyek részben a Radkersburg közelébe vonuló német királyt kísérve, részben tőle független manővereket végrehajtva, a magyar-stájer határ közelébe húzódtak.⁷⁷ E hadmozdulatokban feltűnően fontos szerepet kaptak olyanok, akiknek volt hely-, ember- és nyelvismerete. Nyilvánvalóan II. Ulászló tudtával 1493. november elején a horvát Niklas Deschitz és a magyar Kanizsai János vezetése alatt Alsólendván, majd Vasváron, tehát egyértelműen magyar területen táboroztak Habsburg-zsoldban álló gyalogosok.⁷⁸ Kanizsai nem melleleg egy másik német nemessel együtt azt kapta feladatul, hogy a horvát rendek segítségkérése esetén ő legyen az I. Miksa által küldött segédhadak vezére.⁷⁹ A magyar és a horvát Habsburg-párti támogatók bizonnyal már ezt megelőzően is kaptak efféle megbízásokat: Székely Jakab az udbinai csatát közvetlenül megelőző oszmán betörés visszaverésében vett részt,⁸⁰ ahogy talán 1492 áprilisában Kishorvát János és Ampulics Péter is efféle, oszmánellenes katonai megbízatásból adódóan kapott zsoldot Stájerországban.⁸¹

I. Miksa külpolitikájában az oszmánok elleni fellépés hátrébb sorolódását Frangepán Miklós gróf⁸² esete is jól szimbolizálja, aki, mint fentebb már említettem, 1490 októberében I. Miksa udvari familiárisává vált, és akit a pozsonyi békében az amnesztiát elnyerők között szintén nevesítettek,⁸³ tehát már bevált embernek számított az udbinai csata idején. Ő azok közé tartozott, akik az összecsapás során oszmán fogságba kerültek. A váltságdíj miatt – saját elmon-

77 Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 357–358.

78 Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit. Hrsg. Joseph Chmel. (Bibliothek des Literarischen Vereins in Stuttgart 10.) Stuttgart, 1845. 14–15. 19. sz., vö. RI XIV. 106. sz. (Ez utóbbi helyről a Kanizsai Jánosra vonatkozó utalás hiányzik.)

79 Péterfi B.: Lajtán innen i. m. 450.

80 Péterfi, B.: Aus Siebenbürgen i. m. 293.

81 TLA, Pestarchiv-Akten XXV/87, [fol. 1v, Nr. 3].

82 Thallóczy Lajos és Barabás Samu vélekedése, miszerint mind a két Frangepán Miklós Habsburg-szolgálatban állt volna, nem tartható, egyedül csak Miklós tersáci gróf dokumentálható, az általuk hivatkozott adatok (Frangepán II. 199. 190. sz., 240. 233. sz., 463. [mutató]) rá vonatkoznak.

83 Frangepán II. 199. 190. sz., Köblös J., Süttő Sz., Szende K.: Magyar békeszerződések i. m. 255.

dása szerint – az összes birtokát el kellett zálogosítania, illetve adnia,⁸⁴ az oszmánoktól így is csak négy és fél év múlva szabadult.⁸⁵ Mivel kárpótlási ügye I. Miksa udvarában is visszhangra talált, sejthető, hogy a német király célja ebben az esetben a politikusi tetszelgés mellett (hiszen az 1498. évi freiburgi birodalmi gyűlésen is napirendre vették az ügyet) mintha ténylegesen a Frangepán által számára teljesített katonai szolgálat elismerése lett volna. Csak-hogy a gróf számára megítélt fájdalomdíjat – rengeteg más, egyre csak tolódó pénzügyi követeléshez hasonlóan – még évekkel később (1514) sem fizették ki.⁸⁶

Az oszmán veszélyről az 1490-es évek derekán a francia király itáliai ambíciói terelték el a figyelmet: zsoldosokra I. Miksának a francia hatalmi törekvések visszaszorításához és saját itáliai vízióinak végrehajtásához egyaránt szüksége volt. A német király itáliai hadjárataiban több harcedzett magyar-horvát katona tűnt fel. 1496-ban I. Miksa kis létszámú seregének egyik vezére volt Székely Jakab.⁸⁷ Talán ugyanezzel a hadjáratral állt összefüggésben, hogy Frangepán Angelo János – nem hivatalosan 1496 húsvétjától, hivatalosan ugyanazon év szeptemberétől – I. Miksa udvari familiárisaként mutatható ki, évi ezer rajnai forintos fizetés fejében.⁸⁸ Egy I. Miksa által indítandó, Velence elleni hadjárat 1500. tavaszi tervezetében Corvin Jánost háromszáz, Frangepán Bernát és Angelo János grófokat száz-száz lovassal kívánták volna Habsburg-zsoldba fogadni.⁸⁹ Az itáliai terveket 1504 elején újra leporolták: I. Miksa ekkor látta elérkezettnek az időt, hogy római császárrá koronázását megvalósítsa, amelyet egy oszmánok elleni keresztes hadjárat követett volna. A katonai kíséret számára Corvint kétszáz lovassal kívánták felfogadni (saját fizetesként havi száz rajnai forintot ígérve).⁹⁰ Tudjuk, hogy végül sem a Rómába vonulás, sem maga a hadjárat nem valósult meg, ám az biztos, hogy Corvinnal nemcsak tárgyaltak róla, hanem igent is mondott rá.⁹¹

84 RI XIV. 8812. sz., Erdődy lt. D 960., D 1147. (Köszönöm Csermelyi Józsefnek, hogy a legutolsó darabra felhívta a figyelmemet.)

85 Frangepán Miklós gróf 1498 májusában már biztosan szabad volt: RI XIV. 6140. sz. Vö. oo. 8812. sz.

86 RI XIV. 6412., 6453., 6477., 8787., 8796., 8812. sz., 10774. (= A horvát véghelyek oklevéltára. I. [Magyar Történelmi Emlékek I/31.] Szerk. Thallóczy Lajos, Hodinka Antal. Budapest, 1903. 8. 12. sz., a kortárs másoló figyelmetlensége miatt Frangepán János és nem Miklós oszmán fogásáról esik említés), 10800. sz., 15177. sz. stb., 1514: ÖStA HHStA RK Reichsregister QQ, fol. 137v–138r.

87 Péterfi, B.: Aus Siebenbürgen i. m. 294.

88 Frangepán II. 228–230. 219–220. sz., 231–232. 123. sz., RI XIV. 4301., 7812. sz.

89 RI XIV. 10168. sz. Egy részletét közli: A horvát véghelyek i. m. 9. 13. sz.

90 RI XIV. 18144. sz. Vö. Roland Schäffer: Reinprecht von Reichenburg (1434–1505). Feldhauptmann und Landeshauptmann in Steier. Die steirische Landesverwaltung um 1500. Version 2 – Juli 2022. Redig. Meinhard Brunner, Roland Schäffer, Eveline Weiß. (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 75.) Graz, 2022. 258–259. Online publikáció: <https://www.hlk.steiermark.at/cms/beitrag/12687503/147002886/> (letöltés: 2024. február 5.).

91 Staatsarchiv Nürnberg, Nürnberg, Rep. 173 (Fürstentum Brandenburg–Ansbach, Auswärtige Dokumente) Nr. 266.

Minden addiginál több magyar és horvát zsoldost mozgathattak meg az 1508 és 1516 között Észak-Itáliában folytatott harcok, közöttük éppen úgy voltak magánzó hadi vállalkozók,⁹² mint a leghatalmasabb horvát bárók, akik után alighanem mindegyik hadviselő fél örömmel kapott volna. Frangepán Bernát gróf, aki 1495-ben hatszáz ló élén velencei zsoldban harcolt a franciák ellen,⁹³ 1499-ben azzal hárította el az újabb velencei felkérést, hogy már a német és a magyar király alattvalója.⁹⁴ 1509-ben Habsburg-szolgálatba lépésének is igyekezett jól megkérni az árát. Ugyanazon év novemberében a hírek szerint személyesen kereste fel a német-római császárt a hadszíntéren, Padovában.⁹⁵ Többek között olyan kényes vagy vitatott ügyekkel is előhozakodott, mint a pozsonyi béke rendelkezése ellenére még mindig Habsburg-kézen lévő Tersatto⁹⁶ vagy az 1480-ban Velence által birtokba vett Veglia ügye, ami egyben jól mutatja, hogy sok mindent megengedhetett magának.⁹⁷ Arról, hogy végül célt ért, nemcsak az ő és fiai számára még Padovában megerősített *comes palatinusi* („palotagrófi”) cím tanúskodik, amely szintén a követeléseik között szerepelt,⁹⁸ hanem közvetve az is, hogy ugyanezen oklevélben Bernát gróft tanácsosnak címezik.⁹⁹ Csakhogy a harcokban nem sokáig vett részt I. Miksa oldalán, mert állítólag 1510 márciusában kiegyezett Velencével.¹⁰⁰ A leghatalmasabb urak nagyon is tudatában voltak stratégiai pozíciójuknak, és ezért a maguk számára legelőnyösebb helyzetet próbálták kiharcolni a Velence, a Habsburgok, a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom alkotta hatalmi négyszögben, olykor az oszmánokkal való cimborálástól sem visszariadva.¹⁰¹

Ám Frangepán és Frangepán között is adódott különbség, a családból nem mindenki volt egyformán kelendő a Habsburg-udvar számára – dacára annak, hogy a családból többen az 1490-es évek óta hosszabb-rövidebb időt biztosan eltöltöttek I. Miksa zsoldjában. Tudjuk, hogy Angelo János gróft is

92 Vö. A horvát véghelyek i. m. 20–21. 25. sz.

93 Annali veneti dall'anno 1457 al 1500 del senatore Domenico Malipiero. Parte I^a e II^a degli Annali. Archivio Storico Italiano 7. (1843) 1. sz. 349., idézi: M[atija] Mesić: Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. veka. Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti 1 (1864) 3. sz. 415.

94 RI XIV. 13527. sz.

95 Commissiones et relationes Venetae. I. Coll. et dig. Simeon Ljubić. (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium 6.) Zagrabiae, 1876. 112.

96 Vö. Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény.) Századok 145. (2011) 302–303.

97 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 41, Konvolut III/11, fol. 236r.

98 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 41, Konvolut III/11, fol. 236v.

99 ÖStA AVA RAA Karton 120, Konvolut Frangipani.

100 M[atija] Mesić: Krsto Frankapan u tudjini. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 13. (1870) 29.

101 Vö. Ivan Jurković: Turska opasnost i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankopan i njegovo doba. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 17. (1999) 74–76., 78–79.

Habsburg-szolgalatba kívánták fogadni a Velence elleni háborúra,¹⁰² ám hogy ebből mi valósult meg, nem tudjuk. 1510 júliusában Angelo János gróf Zyprian von Serntein udvari kancellár közbenjárását kérte, bizonygatva, hogy régi udvari emberként („alts hoffgesynn”) sem lenne alkalmatlanabb, mint azok, akik utána kerültek I. Miksa környezetébe.¹⁰³ Miklós gróf udvari szolgálata 1509 novemberére biztosan lezárult, akkor I. Miksa korábbi, ötven lóval felhalmozott adósságai teljes megtérítését és havi 25 rajnai forintos kegydíj folyósítását rendelte el számára.¹⁰⁴ Szűk két évvel később, 1511 júliusában azonban a gróf újra szolgálatra jelentkezett, de hogy ténylegesen szolgálatba is állt volna, nem egyértelmű. Annyi bizonyos, hogy I. Miksa és tanácsosai a döntést a korábbi meglévő adósságok megtérítéséről, illetve egy kapitányi tisztséggel kapcsolatban a háborúra hivatkozva napolták el.¹⁰⁵

Mivel a Velence elleni háború miatt I. Miksa és tanácsadói szemmel láthatóan mindent megmozgattak, hogy katonákat szerezzenek, így eshetett a választás a pozsonyi békében ugyan szintén említett, ám később szinte „láthatatlan” Frangepán Mihály grófra.¹⁰⁶ 1509 novemberében azonban nemcsak vele, illetve a fentebb már említett Bernát gróffal folytak tárgyalások, hanem számos horvátországi és szlavóniai politikai szereplővel is. Bajnai Bot András – miután 1509 áprilisában már háromszáz lovassal hadba szállt¹⁰⁷ – ezúttal ezer fővel, János korbáviai gróf kétszáz könnyűlovassal szerződött volna.¹⁰⁸ A tárgyalások során persze a felek különféle követeléseket fogalmaztak meg, így azok valószínűleg elhúzódtak. Mihály gróftól végül 1510 áprilisában száz könnyűlovassal vették zsoldba, I. Miksától az akkor még velencei kézen lévő friuli Codroipo uradalmára kapott ígéretet,¹⁰⁹ amelyet jó két évvel később vélhetően meg is kapott.¹¹⁰

A Frangepán grófok közül Bernát gróf fia, Kristóf volt az, aki a velencei háborúban meghatározó szereplővé nőtte ki magát. Kristóf gróftól Velence bátyja, Mátyás gróf révén már 1509 végén el kívánta tántorítani I. Miksától.¹¹¹ 1510 áprilisában már biztosan császári tanácsos,¹¹² legkésőbb 1514 januárjában a Velence-ellenes hadműveleteket koordináló, Görz városában székelő

102 ÖStA FHKA, Alte Hofkammer, Gedenkbücher, Bd. 16, fol. 224v–225r. 20. század eleji másolata: MNL OL E 239. 14. köt., 168–169.

103 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 22, Konvolut 3 (1510–VII), fol. 83r (= DF 258438.).

104 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 21, Konvolut 3 (1509–X–XII), fol. 82r.

105 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 24, Konvolut 4 (1511–VI–VII), fol. 81r.

106 Köblös J., Süttő Sz., Szende K.: Magyar békeszerződések i. m. 255.

107 Pálosfalvi Tamás: Bajnai Both András és a szlavón bánág. Szlavónia, Európa és a törökök (1504–1513). In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40. = Analecta Mediaevalia III.) Szerk. Neumann Tibor, Rácz György. Budapest–Piliscsaba, 2009. 263.

108 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 21, Konvolut 3 (1509–X–XII), fol. 81r és fol. 82v.

109 A horvát véghegyek i. m. 21–22. 27–28. sz. (A második kivonata: Frangepán II. 278. 273. sz.).

110 Frangepán II. 278–279. 275. sz.

111 Commissiones et relationes i. m. 112.

112 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 22, Konvolut 1 (1510–IV–V), fol. 77r.

hadi tanács egyik biztosa.¹¹³ Ám az ígéretes katonai karriert megakasztotta, hogy Kristóf gróf 1514. június elején a velenceiek fogságába esett. Velencét minden közvetítés dacára csak 1519 januárjában hagyhatta el (1517 januárjától felesége önként osztotta meg férjével a fogság nyűgét), amit Milánóban francia őrizet követett, ahonnan 1519 októberében – beteg feleségét hátrahagyva – megszökött.¹¹⁴

De ne gondoljuk, hogy csak délvidéki urak jöhettek számításba, ha szükség volt tapasztalt katonákra. A Velence elleni háború fővezére, Erik braunschweigi herceg nyomására I. Miksa 1509 nyarán mozgósította az 1506 óta Habsburg-zsoldban álló, igen komoly katonai múlttal rendelkező Trenka Györgyöt is, aki végül a hercegnél mintegy harminc lovassal jelent meg. A felfogadás néhány hónapra szólhatott, és a látottak alighanem önmagukért beszéltek. Ezért Erik herceg 1509 októberében megkísérelte meghosszabbítani Trenka szerződését,¹¹⁵ ám a kifizetetlen zsoldhátralékokat elősoroló Trenka-levelekből¹¹⁶ ítélve nem volt sikeres. Ilyen sürgősségi helyzetben került sor Kanizsai János (véltetően újbóli) felfogadására is, aki 1510 májusában 50 könnyű fegyverzetű lovassal lépett szolgálatba (Kanizsai személyesen 50 rajnai forintot, lovasai fejenként havonta négy magyar forintot kerestek volna).¹¹⁷

Az imént elmondottakból világos: a legtöbb magyar–horvát alattvaló leginkább a fegyverforgatáshoz értett, de azon túl az egyéb dolgokra – nagyobb hadműveletek irányítására vagy követjárásokkal kapcsolatos megbízatásokra – nem őket választották. Ez az udvari familiárisi címek alapján, amelyek adományozása során rendszerint a „von Haus aus” kitéltet is megtaláljuk, nem is csodálható, de a legtöbb udvari tanácsos esetében sincs tudomásunk különösebb megbízatásról. És bár efféle Kanizsai János esetében sem ismert, ám az 1510-es évek második felében mégis az ő helye tűnik a legstabilabbnak I. Miksa udvartartásában. A magyar főúr az udvari jelenlét biztosítása érdekében nem fukarkodott: rangra és birtokra egy vagyont költött el.¹¹⁸

Egy sikeres beilleszkedés története: a Krabat–Deschitz atyafiság

Az udvarbeli boldogulás esélyeit javíthatta az, ha a szolgálatvállaló Habsburg-területeken szerzett birtokot, és azt legalább időszakosan rezidenciaként használta. Feltűnő, hogy akik karrierjüket igazán fel tudták építeni, azokról ez világosan megállapítható. Kövendi Székely Jakab az Itáliában és a Habsburg-tartományokban megvalósított katonai műveleteken kívül az uralkodói

113 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 30, Konvolut 3 (1514-I–II), fol. 56v.

114 *Wenzel Gusztáv*: Frangepán Kristóf velencei fogsága. Új Magyar 1. (1850–1851) 2. sz. cccxxix–ccclxxvi., *Mesić, M.*: Krsto Frankapan u tudjini i. m. 50–73.

115 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 21, Konvolut 3 (1509–X–XII), fol. 7r.

116 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 22, Konvolut 6 (1510–VI), fol. 65rv, 69rv (= DF 258437.).

117 *Péterfi B.*: Lajtán innen i. m. 454–455.

118 Uo. 453–467.

akarat meghatározó végrehajtójává vált Stájerországban, és megesett, hogy még diplomáciai misszióra is delegálták.¹¹⁹ Szintén sikerült bizalmat keltenie maga iránt Vilmos zajorjei grófnak, Mátyás egykori asztalnokmesterének.¹²⁰ Az 1490-es évek első felében még bizonyosan fivérével, Györggyel együtt állt Habsburg-zsoldban,¹²¹ de talán Vilmos gróf volt a rátermettebb: 1494-ben a Moszkvai Nagyfejedelemségbe induló követséggel bízták meg másodmagával.¹²² Talán ennek volt a folyománya az, hogy 1497-ben már évi kétszáz rajnai forintos kegydíjban („pension”) részesült,¹²³ míg birtokhoz nem juttatták.¹²⁴ 1501-ben a Bécsújhelyt működő udvari bíróság (*Hofgericht*) ülnökének tették meg.¹²⁵ Kivételes helyzetben volt Vitéz János veszprémi püspök és bécsi püspöki adminisztrátor, aki a magyarországi főpapok közül egyedülként tartott ki hosszabb ideig I. Miksa mellett, és akit 1495 augusztusában I. Miksa még tanácsosának nevezett.¹²⁶ És bár 1498-ban II. Ulászló képviselőtében vett részt egy diplomáciai kiküldetésben,¹²⁷ efféle I. Miksa felkérésére is vállalt 1499–1500 fordulóján.¹²⁸ Ez arra utalhat, hogy a címhasználaton kívül ténylegesen is kaphatott a német királyi udvarban megbízatásokat. A bizalmat az ő esetében az is előmozdította, hogy jelentéseket írt magának az uralkodónak vagy tanácsosainak a magyarországi viszonyokról.¹²⁹

Még hatékonyabb volt, ha már gyermek- vagy ifjúkorban lehetőség nyílt az udvari élet szokásainak megismerésére. Nyilvánvalóan e célt szolgálta az, hogy Frangepán István gróf néhány évre III. Frigyes udvarába küldte egyetlen fiát, Bernátot.¹³⁰ Apja példája ragadósnak bizonyult: később Bernát gróf is

119 Péterfi, B.: Aus Siebenbürgen in die Steiermark i. m. 293–294.

120 Asztalnokmesterségére (1481–1490): Arch. 1458–1526. I. 115.

121 RI XIV. 92. sz. György gróf 1491-ben már biztosan Habsburg-zsoldban jelent meg az 1491-ben Nürnbergben tartott királyi tanácskozáson. Die Reichsversammlungen (1491–1493) i. m. 691. 518. sz., 696. 519. sz., 704. 520. sz.

122 RI XIV. 538. sz., vö. DL 82076. p. 9.

123 RI XIV. 4839. sz.

124 RI XIV. 6273. sz., 6370. sz., vö. uo. 18817. sz. stb.

125 RI XIV. 11856. sz.

126 A tanácsosi címe említése nélkül: RI XIV. 2235. sz., erre lásd az eredetit: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 4, Konvolut (1495–VI–VIII), fol. 373rv. Egy 1498. februári parancslevél címzésében (RI XIV. 5906. sz., vö. ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 9, Konvolut 3 [1499–I–V], fol. 38v) nem mondják már tanácsosnak.

127 Lakatos Bálint: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár. Történelmi Szemle 62. (2020) 298. 32. sz., vö. *Sommevend Gergely*: Ifjabb Vitéz János veszprémi püspök. In: Veszprém reneszánsza 2008. Szerk. Kilián László, Rainer Pál. Veszprém, 2008. 133., 165. 13. sz.

128 RI XIV. 9722. sz.

129 Vö. *Sommevend G.*: Ifjabb Vitéz János i. m. 147–149. 1–2. sz., 157–158. 8. sz.

130 *Vjekoslav Klaić*: Krčki knezovi Frankapani. I. Zagreb, 1901. 258., 339. 289. jegyz.; *Hrvoje Kekez*: Bernardin Frankapan i Krbavska bitka: je li spasio sebe i malobrojne ili je pobjegao iz boja? Modruški zbornik 3. (2009) 68–69. Vö. *Joseph Chmel*: Regesta chronologico-diplomatica Friderici III. Romanorum imperatoris [regis IV.]. Wien, 1838–1840. II. 575. 5870. sz., Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III. Abt. 8/I–II. (1468–1471). (Deutsche Reichstagsak-

I. Miksa környezetébe juttatta fiát, Kristófit.¹³¹ (Kristóf gróf üstökösszerű felemelkedése háttérben nyilván sikeres udvari integrációja is állt.) A Szentgyörgyi grófok esetében nem ismerjük részleteiben a családi politikát, azonban az nem tekinthető véletlennek, hogy az igen jó Habsburg-kapcsolatokkal bíró Zsigmond gróf fiai közül ketten is Habsburg-szolgálatba szegődtek (Tamás¹³² és féltestvére, Kristóf¹³³).

A magyar királyi vagy, ha a családi élet úgy kívánta, külföldi udvari élet minél hamarabbi kiismerése nemcsak a bárófiak számára volt fontos, hanem természetesen a nemesi társadalom alsóbb rétegei számára is. Hogy az udvari szokások és viszonyok ismerete révén micsoda előnyre lehetett szert tenni akár Habsburg-területen, arról szemléletes példát nyújt egy nem túlságosan ismert és a Habsburg-területeken letelepedett horvát atyafiság. Az önéletírása¹³⁴ miatt a német nyelvű szakirodalomban sokat citált horvát nemesember, Andrija Kuželj (németesen Andreas Krabat von Lappitz, az alábbiakban ezt fogom használni) gyermekként rövid időt a Frangepánok vegliai udvarában töltött el, siheder korától viszont már külföldön, Stájerországban szolgált (a Wildhaus család, Cillei Ulrik, V. László és vélhetően Frangepán István¹³⁵ alatt). Legkésőbb az 1470-es évek második felében *pfleger*ként Enns, Steyr, majd 1491–1492 fordulójától¹³⁶ talán egészen haláláig (1506) Tulln élén állt.¹³⁷ Az első két tisztséget azonban nagyjából nem császári megbízással látta el, hanem a III. Frigyes udvarában menedékre lelő Beckensloer (Beckenschlager) János esztergomi (1473–1487) és salzburgi érsek (1482–1489), illetve

ten, [Ältere Reihe] 22.) Hrsg. Ingeborg Most-Kolbe, Helmut Wolff, Gabriele Annas. Göttingen–München, 1973–2001. II. 512. (általában csak horvát grófként említve), 516., 690.

131 Commissiones et relationes i. m. 112. Vö. Mesić, M.: Krsto Frankapan u tudjini i. m. 26.

132 RI XIV. 185. sz. (közvetett bizonyíték), II. 8321. sz.

133 DL 21614.

134 Az önéletírás eddigi legbehatóbb elemzését adja: Harald Tersch: Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen. Wien–Köln–Weimar, 1998. 91–98. A forrás első (18. századi), mindmáig az egyetlen, valóban az eredetiről vagy annak másolatáról készített kiadását újraközölte: Krešimir Kužić: Hrvat Andrija Kuželj, rodnom Lapić, ili Andrija Khrabat von Lappitz. Prilog poznavanju hrvatskih migracija. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 37. (2019) 52–55. Vö. Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters – <https://www.geschichtsquellen.de/werk/142> (2021. szeptember 28-i állapot, letöltés: 2023. február 5.). Az önéletírás újabban előkerült kéziratának (Niederösterreichisches Landesarchiv, Sankt Pölten [a továbbiakban: NÖLA], Hs. 78/1, p. 744–763.) kiadását a közeljövőben tervezem.

135 A forrásban (NÖLA Hs. 78/1, p. 761.) „graff Gregor, graffen in Krawacie”, tehát Gergely (esetleg György) horvát gróf neve áll, ám az itáliai diplomáciai kiküldetéséről olvasva inkább Frangepán István gróf jöhetne szóba, más horvát(országi) gróf efféle missziójáról nincs tudomásom.

136 Legkésőbb 1492. május elején: Chmel, J.: Regesta chronologico-diplomatica i. m. II. 791. 8793. sz. Vö. uo. II. 787. 8739. sz.

137 Andreas Krabat pályafutásának rövid összefoglalása: Kužić, K.: Hrvat Andrija Kuželj i. m. 35–39., 47–50., 52–55., az ott leírtakat a NÖLA, Hs. 78/1, p. 744., 747–749., 751., 761–763. alapján egészítettem ki.

utóda, Friedrich von Schaunberg érsek (1489–1494) szolgálatában, miután a császár 1477-ben mind a két várost elzálogosította az előbbi főpapnak.¹³⁸ Krabat bizonyosan mind a salzburgi érsek, mind pedig a császár bizalmát élvezte: 1486-ban néhány császári tanácsossal egyetemben kellett a magyarok elleni pénzsegélyt beszélnie,¹³⁹ 1488 őszén pedig a Mátyás királlyal kötött fegyverszünettel kapcsolatos tárgyalásokon magát a salzburgi érseket képviselte.¹⁴⁰ Hűségének megingásáról nem tudunk, jóllehet az 1480-as években a magyar király zsoldjában hazai ismerősök is szolgáltak azon a frontszakaszon, amely az általa védett Steyr közelébe esett,¹⁴¹ és az 1490. őszi magyarországi hadjáratban is részt vett.¹⁴²

És bár nem volt magától értetődő, hogy valaki III. Frigyes udvarából átkerüljön I. Miksa udvartartásába, ráadásul régi befolyása megtartásával,¹⁴³ Krabat sikerrel alkalmazkodott az új környezethez. Ennek jeleként az első-ausztriai tartományok számára az uralkodó távollétének idejére 1493-ban felállított kormányshéz tagjává vált (talán már annak megalakításakor).¹⁴⁴ E tisztségből egy 1501. évi nagy átszervezés során kikerült, és a koordinációs és bírósági funkcióval rendelkező udvari tanács (*Hofrat*) tagja lett *marschalli* minőségben.¹⁴⁵ Ebbéli pozíciójában talán 1506. évi haláláig megmaradt. Királyi tanácsosként, amely cím az imént említett hivatalviselésével állhatott ösz-

138 Ennsre: Norbert Haslhofer: Die Stadt Enns in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Häuser, Plätze und Straßen der ummauerten Siedlung am Hochplateau. (Forschungen zur Geschichte der Stadt Enns im Mittelalter 3.) Norderstedt, 2020. 190. Enns 1477. évi zálogbavételének idején már Krabat az ennsi *pfleger*: Karl Oberleitner: Die Stadt Enns im Mittelalter. Vom Jahre 900 bis 1493. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Städte. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 27. (1861) 130. 102. sz. Steyr 1477. évi elzálogosítására: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1476–1479). (Regesten Kaiser Friedrichs III. [1440–1493]. Nach Archiven und Bibliotheken geordnet 34.) Bearb. Kornelia Holzner-Tobisch, Anne-Katrin Kunde. Wien–Köln–Weimar, 2020. 104–105. 93. sz. Krabat már III. Frigyes steyri *pflögere* 1490 júniusában: Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I–III. Hrsg. Anton Mayer et alii. Wien, 1895–1937. II/3. 402. 5351. sz.

139 Chmel, J.: Regesta chronologico-diplomatica i. m. II. 726. 7845. sz., vö. Heinig, P.-J.: Kaiser Friedrich III. i. m. I. 294.

140 DF 287302. Vö. Joseph von Zahn: Über ein Admonter Formelbuch des 15. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 17. (1880) 52. 71. sz., Steiermärkisches Landesarchiv, Allgemeine Urkundenreihe 8729 (s. d., 1490 körülre datálva), Heinig, P.-J.: Kaiser Friedrich III. i. m. I. 294.

141 NÖLA, Hs. 78/1, p. 748.

142 ÖStA HHStA RK Fridericiana, Karton 7, Konvolut 3 (1490), fol. 138rv.

143 Vö. Jörg Schwarz: Von der Mitte an den Rand. Johann Waldner (ca. 1430–1502) in den Netzwerken der Höfe Kaiser Friedrichs III. und Maximilians. In: Die Grenzen des Netzwerks (1200–1600). Hrsg. Kerstin Hitzbleck, Klara Hübner. Ostfildern, 2014. 113–136.

144 Erre első adatom 1494 szeptemberéből származik: NÖLA, Stadtarchiv Tulln, Urkunden 131 (nem az eredeti, hanem levéltári segédletet alapján). 1495 áprilisában „regent marschall”-nak nevezik (e kifejezés értelme egyelőre számomra nem világos): Quellen zur Geschichte der Stadt Wien i. m. II/4. 21. 5535. sz.

145 Vö. RI XIV. 11604., 11605., 11856. sz. stb.

szefüggésben, 1504 végéig tudjuk dokumentálni.¹⁴⁶ Egy kétes esetet leszámítva,¹⁴⁷ valójában I. Miksa-kori pályafutása „hivatali” jellegűvé látszik finomodni. Bár túlzás lenne a „magyar–horvát kérdés” szakértőjének tekinteni, ám kétségtelen, hogy megvoltak még a 16. század elején azok a csatornái, amelyek révén a magyarországi eseményekről megfelelő információkat tudott szerezni. Ezen értesüléseket nem volt rest megosztani I. Miksa udvartartásának tagjaival.¹⁴⁸

Andreas Krabat anyai ágon elsőfokú unokatestvére,¹⁴⁹ Hans Deschitz/Teschitz¹⁵⁰ is gyökeret eresztett az udvarban, Habsburg Miksa környezetében. Ennek legkésőbb 1477-ben kellett megtörténnie, mivel Deschitz is azok között volt, akik Miksát elkísérték Németalföldre.¹⁵¹ A fiatal főherceg célja az volt, hogy egybekeljen Burgundi Máriával (1477. augusztus 19., Gent), és hogy átvegye a neje kezével megszerzett burgundi örökséget. E tervei nemcsak XI. Lajos francia királynál (1461–1483) és utódánál, VIII. Károlynál (1483–1498), hanem a helybéli lakosság körében sem arattak osztatlan sikert. A második flandriai felkelés (1487–1492) idején Deschitz már az udvartartás meghatározó embere, legkésőbb 1488-tól lovászmester volt. A németalföldi felkelők elleni harcokban fontos szerepet vállalt (1488-ban egy alkalommal kétszáz lovas és háromszáz gyalogos felett parancsolt).¹⁵² Flandriai vitézkedését domborítja ki a III. Frigyes császár kancelláriája által 1490 februárjában kibocsátott címerbővítő és vörös viasz használatát engedélyező oklevél.¹⁵³ Elsősorban nem tanácsosi és nem is lovászmesteri tisztségével, hanem ember- és helyismerete miatt eshetett rá a választás akkor, amikor I. Miksa Hunyadi Mátyás halála után Horvátor-

146 Az első adat tanácsosságára 1494 márciusából (RI XIV. 2958. sz.), a mindeddig utolsó 1504 decemberéből (RI XIV. 19510. sz.) származik. Kužić, K.: Hrvat Andrija Kuželj i. m. 36. 8. jegyz.-ben citált parancslevél fogalmazásmódja arra nézvést, hogy már 1490 augusztusában I. Miksa tanácsosa lett volna, az eredeti forrást megtekintve (Wiener Stadt- und Landesarchiv, Hauptarchiv, Urkunden 5374 – <https://www.monasterium.net/mom/AT-WSStLA/HAUrk/5374/charter>, letöltés: 2024. február 5.) véleményem szerint nem egyértelmű, még ha a nyomtatásban megjelent kivonat (Quellen zur Geschichte der Stadt Wien i. m. II/3. 407. 5374. sz.) semmiféle kétséget nem támaszt.

147 RI XIV. 18598. sz. (A landshuti örökösödési háború miatt elrendelt mozgósítás során említés esik egy bizonyos „Crabatn”-ról, ám az általános elnevezés mögött akár még egy Frangepán is megbújhatott.)

148 Vö. ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 15, Konvolut 2 (1505–V–VI), fol. 19–20.

149 NÖLA, Hs. 78/1, p. 749–750.

150 Rövid életrajza: Ignaz Franz Keiblinger: Geschichte des Benedictiner-Stiftes Melk in Niederösterreich, seiner Besitzungen und Umgebungen. I–II. Wien, 1867–1869. II. 524–525. Ennek adatait teljesen átveszi: Quirin von Leitner: Freyda. Des Kaisers Maximilian I. Turniere und Mummereien. Wien, 1880–1882. lxxi.

151 „Das ander hoffgesint: [...] der Tessicz [...]”, Landesarchiv Thüringen, Hauptstaatsarchiv Weimar, Ernestinisches Gesamtarchiv, Reg. B 1543, fol. 3r (rég: fol. 4r). Vö. Noflatscher, H.: „Die heuser Österreich vnd Burgund” i. m. 37.

152 Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 208., 211. Vö. Wolf, S.: Die Doppelregierung i. m. 204. 341. jegyz.

153 ÖStA HHStA RK Reichsregister V, fol. 161v. Kivonata (a flandriai harcok említése nélkül): Chmel, J.: Regesta chronologico-diplomatica i. m. II. 773. 8530. sz.

szágba küldte, hogy a Habsburgoknak támogatókat szerezzen (és bizonynyal azért is, hogy felmérje a Habsburg-trónigények esélyeit).¹⁵⁴ Deschitz a német király 1490. őszi hadjáratából – korábbi katonai tapasztalatait hasznosítva – szintén kivette a részét: harmadmagával Köszeget hódoltatta,¹⁵⁵ illetve cseh zsoldosokkal Fehérvár külvárosának elfoglalásában játszott szerepet.¹⁵⁶ Szolgálatára való tekintettel 1490 decemberében I. Miksától a Zágráb megyei Lipovec várát is adományul nyerte,¹⁵⁷ ami arra utalhat, hogy csapatai akkorra már a Drávántúlon harcoltak. Valamikor 1490 legvégén vagy 1491 első felében olyan hírek jártak, hogy a német király egy háromezer fős sereg élén az oszmánok ellen a Száva vonalához küldte.¹⁵⁸ (Más értesülések szerint a magyarokkal szállt harcba Szlavóniában.¹⁵⁹) És bár az 1490–1491. évi magyarországi háborút lezáró béketárgyalások fordulójából valószínűleg kimaradt, a ratifikációs szerződések átnyújtására szolgáló hainburgi találkozóra (1492. január 20.), miként az azt követő budai országgyűlésre I. Miksa többek között őt delegálta.¹⁶⁰ Hans Deschitz sikeres udvari beilleszkedését mi sem mutatja jobban, mint az I. Miksa által megrendelt, végül a maga teljességében soha be nem fejezett, *Freydal* című, lovagi tornákkal foglalkozó összeállítás (*Turnierbuch*). Ebben Hans Deschitz négy viadalát is megörökítették.¹⁶¹ Ez azért figyelemre méltó, mivel jelen tudomásunk szerint e munka részei a 15–16. század fordulója után keletkeztek,¹⁶² amikor Deschitz már évek óta halott volt.¹⁶³

A Krabat–Deschitz rokonságba tartozott még Hans Deschitz Matthias nevű fivére (őróla semmit nem tudunk),¹⁶⁴ miként a Niklas és Blasius Deschitz

154 Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 284. Instrukciójának fogalmazványa: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 46, Konvolut XVI/3, fol. 30rv. Vö. Schöffler, R.: Reinprecht von Reichenburg i. m. 187.

155 Firnhaber 419–420. 20. sz.

156 Wiesflecker, H.: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 284.

157 Firnhaber 431–432. 36. sz., Šišić 310–311. 70. sz.

158 Reichsversammlungen 1491–1493 i. m. I. 208. 4. jegyz.

159 Die ältesten steirischen Landtagsakten. I–II. (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 4.) Bearb. Burkhard Seuffert, Gottfriede Kogler. Graz–Wien–München, 1953–1958. II. 245.

160 DL 37153., Firnhaber 504–505. 79. sz.; Walter Höflechner: Die Gesandten der europäischen Mächte, vornehmlich des Kaisers und des Reiches (1490–1500). (Archiv für österreichische Geschichte 129.) Wien, 1972. 40–41. 1. 30. sz.; Neumann T.: Békekötés Pozsonyban i. m. II. 302. (Elképzelhető, hogy Deschitz Budán végül nem jelent meg vagy idő előtt elutazott, mert a budai országgyűlés idején ott tartózkodó birodalmi követek között nem említik őt. Vö. Firnhaber 515. 85. sz., 517. 86. sz., 520. 88. sz., 522. 89. sz., 524. 91. sz., 527. 93. sz., 532. 97. sz.).

161 Leitner, Q.: Freydal i. m. lxxi., és a 22., 69., 111., 146. táblák. A *Freydal* legújabb kiadását (Freydal. Zu einem unvollendeten Gedächtniswerk Kaiser Maximilians. Hrsg. Stefan Krause. Wien–Köln–Weimar, 2019., amely máskülönben a Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien 21. [2019] kötete) nem állt módomban használni.

162 The Last Knight. The Art, Armor, and Ambition of Maximilian I. Ed. Pierre Terjanian. New Haven–London, 2019. 123. (Stefan Krause munkája).

163 Hans Deschitz 1492. ápr. 4-én már néhai: TLA, Pestarchiv-Akten XXV/87, [no. 3, fol. 1v]. Vö. Schöffler, R.: Reinprecht von Reichenburg i. m. 187. 471. jegyz.

164 Chmel, J.: Regesta chronologico-diplomatica i. m. II. 773. 8530. sz.

nevű testvérpár¹⁶⁵ is. Ez utóbbiakat nemcsak azért vélhetjük rokonoknak, mert családnevük megegyezik, hanem azért is, mivel Niklas Deschitz szintén szolgált Németalföldön – mégpedig Hansszal egyidejűleg. Annyi különbség azonban Hans és Niklas németalföldi szereplését illetően megállapítható, hogy egyfelől az utóbbi nem a saját jogán, hanem a stájer Reinprecht von Reichenburg alatt teljesített egy lóval szolgálatot, másfelől – részben az előbbi körülmény következtében – lényegesen kevesebb időt töltött Németalföldön. A stájer úr és kísérete ugyanis 1481 őszen–telén hazatért, és nemsokára – maradvá Reinprecht von Reichenburg parancsnoksága alatt – Niklas a magyar király ellen szállt hadba. Még ugyanezen év nyarán Niklast nyolc lovassal újra zsoldba vették egy Tiemater nevű társával együtt, és egészen 1491 novemberéig szolgálatban is álltak. 1492–1493-ban az alsó-ausztriai tartományok (Ausztria, Karintia, Krajna, Stájerország) *zeugmeistere* (hadszertárosa) volt. A fentebb már említett, 1500 tavaszán Velence ellen tervezett hadjáratban ezer Csehországból toborzott gyalogos vezetésével bízták volna meg, ahogy a landshuti örökösödési háborúban (1504–1505) is ugyanennyi embert terveztek rábízni. Valamiféle kapitányi rangot biztosan betöltött végül, zsoldot két lóra kapott. Az 1506. évi rövid, osztrák–magyar katonai konfliktus idején nyolc lóval három hónapig állomásozott Bruck an der Leithánál, a velencei háború kezdeti éveiben pedig (valamikor 1508 és 1510 között) egy negyedévet töltött el 14 lovasával a háború közvetlen hátszágának számító Krajnában.¹⁶⁶ Aligha tulajdoníthatjuk a véletlenek játékaának azt, hogy a felhalmozódott zsoldhátralék okán Niklas Deschitz jellemzően a magyar határ közelében nyert el zálogként uradalmakat (Baden, Merkenstein, Schönau).¹⁶⁷ Nem is olyan nagyon leplezett hírszerzési tevékenységet folytathatott,¹⁶⁸ sőt 1505 nyarán a német király megbízásából Szentgyörgyi Pétert Óváron faggatta a magyarországi helyzetről, a Szapolyaiak házassági ter-

165 Arra, hogy Blasius és Niklas egymás fivére volt: RI XIV. 18788. sz.

166 Schäffer, R.: Reinprecht von Reichenburg i. m. 139–140. Niklas Deschitz pályafutásáról, a vele szemben fennálló adósságokról az alsó-ausztria *Raitkammer* által 1510-ben vagy kicsivel azt követően készített összeállítás ad képet: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 43, Konvolut VI, fol. 51r–62v. Vö. Schäffer, R.: Reinprecht von Reichenburg i. m. 140. 213. jegyz. Az 1492. évi *zeugmeisteri* kinevezésére: Die ältesten steirischen Landtagsakten i. m. II. 249. Az 1500. évi tervezett hadjárat: RI XIV. 10168. sz. A landshuti örökösödési háború: RI XIV. 18598. sz., illetve Baierische Landtags-Handlungen in den Jahren 1429 bis 1513. [Hrsg. Franz von Krenner.] I–XVIII. München, 1803–1805. XVI. 331. (I. Miksa tanácsosának mondják), Ernst Geiß: Relation der Aebtissin Ursula der Pfäffingerin von Frauen-Chiemsee über den pfälzisch-bayerischen Erbfolge-Krieg. Oberbayerisches Archiv für vaterländische Geschichte 8. (1846–1847) 234. 27. sz.

167 A zsoldhátralékokra és az uradalmakra lásd elsődlegesen: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 43, Konvolut VI, fol. 51r–62v.

168 Der Reichstag zu Köln 1505. I–II. (Deutsche Reichstagsakten. Mittlere Reihe, Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian I. 8.) Bearb. Dietmar Heil. München, 2008. I. 419. 307. sz.

veiről.¹⁶⁹ 1511-ben is a Magyar Királyságban járt – vélhetően nem utoljára – egy másik, közelebbiről nem ismert megbízatással.¹⁷⁰

Fivére, Blasius legkésőbb 1490-ben szintén I. Miksa zsoldjában katonászkodott: a tapasztalt katonával, a magyarokat közlő ismerő Hans Wolframsdorferrel együtt 1490. június elején azt a megbízatást kapta, hogy a néhai Mátyás király zsoldosai közül annyit próbáljanak magukhoz csábítani, amennyit csak tudnak.¹⁷¹ És bár okkal feltételezhetjük, hogy ilyen előzmények után Blasius derekasan kivette a részét az 1490–1491. évi magyarországi harcokból, erről és ezt követő éveiről alig valamit tudunk. 1494-ben I. Miksa familiárisaként járt követségben.¹⁷² 1497-ben tűnik fel ismét a forrásanyagban, abban az évben („hivatalosan” csak 1498 januárjától) öt lóval és 100 rajnai forintos éves fizetéssel lépett (újra) I. Miksa szolgálatába.¹⁷³ Ettől aligha függetlenül (alig egy hónappal később) egy hosszú utazással járó diplomáciai küldetést kapott: I. Miksa megbízásából a salzburgi kanonok és királyi tanácsos Ruprecht Rindsmaullal együtt III. Konrád mazóviai herceget és Frigyes, a német lovagrend nagymesterét kellett felkeresnie.¹⁷⁴ A német király 1504-ben a salzburgi és chiemseei püspökökkel küldte tárgyalni,¹⁷⁵ és ugyancsak ő kapta a feladatot, hogy többedmagával a stájer rendek 1504-ben Grazban rendezett tartományi gyűlésén a tartományúri érdekeket képviselje.¹⁷⁶ Ez utóbbi azért is lehetett kézenfekvő számára, mivel fivéréhez hasonlóan ő is egy magyar határhoz közeli uradalom, Fürstenfeld (zálog)birtokosa volt.¹⁷⁷ A hely fekvése miatt uralkodói parancsra – vélhetően részben helyi ügyek, például határviszályok, adósságok miatt – magyar urakkal is tárgyalt,¹⁷⁸ és ő is rendszeresen küldött jelentéseket a magyarországi eseményekről.¹⁷⁹

A Habsburg-tartományokban letelepedett, fentebb említett horvát atyafiságnak volt még egy, úgyszintén anyai oldalról kapcsolódó ága: egyik elsőfokú unokatestvérüknek (anyai nagybátyjuk egyik fiának), „Petritz Ladyschytz”-nek a családja. A családfő ugyancsak Stájerországban, a horvát határ-

169 Der Reichstag zu Köln 1505 i. m. I. 422. 311. sz.

170 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 25, Konvolut 4 (1511-X), fol. 24r. Elképzelhető, hogy a határ menti konfliktusok elsimítását célzó egyik bizottsági ülésen vett részt. Vö. uo. fol. 109.

171 Firnhaber 406–407. 6. sz. Vö. Wolf, S.: Die Doppelregierung i. m. 257.

172 ÖStA HHStA RK Reichsregister II, fol. 16r. (A diplomáciai kiküldetés célpontja nincs feltüntetve.)

173 RI XIV. 5677. sz. („Diener von Haus aus”), vö. 5720. sz.

174 RI XIV. 5877., 5924., 6026., 6042., 6044., 6273. sz., vö. Höflechner, W.: Die Gesandten i. m. 40. 1. 29. sz., 77–78. 1. 80. sz. (úti célként Mazóvia nem, csak Poroszország említve).

175 RI XIV. 18767., 18793. sz.

176 RI XIV. 18616. sz.

177 Legkésőbb 1504-ben: RI XIV. 18767., 21192. sz. 1514-ben még mindig fürstenfeldi *pfleger*: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 31, Konvolut 2 (1514-IV-V), fol. 178r.

178 ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 15, Konvolut 3 (1505-VII-IX), fol. 170arv, illetve uo., Karton 31, Konvolut 2 (1514-IV-V), fol. 178r.

179 1505: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 15, Konvolut 3 (1505-VII-IX), fol. 170rv, fol. 195rv, 1511: uo., Karton 26, Konvolut 1 (1511-XI), fol. 12rv.

hoz közel telepedett meg, és miként Niklas Deschitz, a stájer Reichenburgok *familiájának* lett a tagja.¹⁸⁰ Mivel őróla és utódairól tudunk a legkevesebbet,¹⁸¹ ez talán annak a jele, hogy a főúri szolgálok köréből nekik sikerült a legkevesebb kiszakadniuk.

Andreas Krabat és a Deschitzek karrierje rendkívüli, ám korántsem mondható példa nélkülinek. Legyen elég csak Klisszai Márkot¹⁸² vagy az Andreas és Kaspar Ritschan (másként: Ritschen, Ritschon) nevű testvérpárt megemlíteni. Az utóbbiak 1497-ben I. Miksa udvartartásában voltak ajtónálók,¹⁸³ Kaspar még 1507-ben is ebben a tisztségben mutatható ki.¹⁸⁴ A Ritschanok talán a Frangepánok révén vethették meg lábukat a Habsburg-udvarban, eredetileg Frangepán Bernát gróf familiárisai lehettek.¹⁸⁵ Fivérük,¹⁸⁶ Bernhard Ritschan 1500-ban úgyszintén kimutatható már I. Miksa környezetében, akkor összesen 53 rajnai forintot utaltak ki bizonyos költségeire.¹⁸⁷ 1505 októbertől évi 100 rajnai forintnyi fizetésre, illetve öt lovasa okán még évente további 300 rajnai forintra volt jogosult.¹⁸⁸ Kaspar és Bernhard Ritschan a következő évtizedekben az oszmánok elleni védekezés meghatározó személyiségeivé nőttek ki magukat.¹⁸⁹

180 NÖLA, Hs. 78/1, p. 750.

181 1520-ban egy bizonyos, horvátnak mondott „Lucas Ladenschutz” számára folyósított kifizetésről olvasunk, ami azonban távolról sem az udvari szolgálat egyértelmű jele. ÖStA FHKA SUS Hs. 46, fol. 70v, 142v.

182 Vö. *Johann Gröblacher*: König Maximilians I. zweite Gesandtschaft zu Sultan Bayezid II. (1504/1505). In: *Domus Austriae. Eine Festgabe Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag*. Hrsg. Walter Höflechner, Helmut J. Mezler-Andelberg, Othmar Pickl. Graz, 1983. 160–164., 167. 42. jegyz. 1515. évi halálának körülményeire újabban: *Péterfi Bence*: Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború és magyarországi kapcsolatai. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Szerk. C. Tóth Norbert, Neumann Tibor. Budapest, 2015. 356–357.

183 A horvát véghelyek i. m. 3. 5. sz. Kaspar ajtónállóságára további adatok ugyancsak 1497-ből: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 6, Konvolut 2 (1496–IX–XII), fol. 65v és uo. Karton 7, Konvolut 4/2 (1497–IX–X), fol. 277r.

184 *Alois Zauner*: *Vöcklabruck und der Attergau*. I. (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 12.) Linz, 1971. 367., 392. Vö. *Burkhard Seuffert*: *Drei Register aus den Jahren 1478–1519. Untersuchungen zu Politik, Verwaltung und Recht des Reiches, besonders des deutschen Südens*. Innsbruck, 1934. 142.

185 A horvát véghelyek i. m. 3. 5. sz. Vö. Frangepán II. 140–143. 138–139. sz. („Georgius Rezanin de Recha”, vélhetően a fentebb említett egyik vagy másik Ritschan felmenője 1477-ben Frangepán Duim és István grófok *familiaris specialisa*.)

186 1506-ban Andreas, Kaspar, Hans és Bernhard Ritschant testvéreknek mondják, akik egy atyafiukkal, az idősebb Kasppal egyetemben részesülnek címerbővítésben. ÖStA HHStA RK Reichsregister T, fol. 93rv. Fogalmazvány: ÖStA HHStA RK Maximiliana, Karton 16, Konvolut 3 (1506–VI–VII), fol. 101r–102r.

187 *Regesta Imperii* XIV i. m. III/1. 11291. sz. (fol. 142).

188 Vö. ÖStA FHKA SUS Hs. 46, fol. 1r, 43rv.

189 A horvát véghelyek i. m. passim.

Kitekintés és összefoglalás

Ha az eddig elmondottakat számszerűsíteni szeretnénk, nevezetesen, hogy milyen nagy létszámban lehetettek jelen magyarok és horvátok I. Miksa udvartartásában, komoly bajban lennénk. Jegyzékeink révén kevesebb mint fél tucat magyar–horvát illetőségű személy egyidejű jelenléte igazolható,¹⁹⁰ ám az is biztos, hogy a tanácsosi vagy udvari familiárisi kinevezéssel rendelkezőket beleszámítva ennél többen (nagyjából egy tucatnyian) lehettek. Ehhez még hozzászámítandók lennének mindazok, akik a Magyar Királyságból származtak el, és az udvari szolgálók, mesteremberek közé tartoztak. Persze egyszerre egy tucatnyi magyar királyi alattvaló soha nem tartózkodott egy helyen, nem élt huzamosabb ideig I. Miksa közvetlen környezetében.

És bár III. Frigyes 1493. évi temetési szertartása vagy az 1491. és 1506. évi békeszerződések amnesztiarendeletei azt sugallhatják, hogy valamiféle egységes csoportról lett volna szó, ez csalóka. Annál sokkal több érdekkonfliktus és -különbözőség lehetett. Hiszen egy Habsburg-területen letelepedő személy sokkal lojálisabb és talán megbízhatóbb is lehetett I. Miksa számára, mint egy olyan, akinek adott esetben volt hova – magyar- vagy horvátországi birtokára – visszavonulnia. Felesleges továbbá bizonygatni, hogy más volt egy hatalmas birtokvagyonnal rendelkező gróf, mint egy kisnemes helyzete. Együttműködés ezért legfeljebb az atyafiságokon, illetve a földesúri *familián* belül létezhetett, ám az ily módon megmozgatott eszköztár mégis láthatóan elégséges volt ahhoz, hogy ragyogó karriert alapozzanak rá.

Jóllehet a kétkulacsos családi politika csak a legnagyobbak és a stratégiai helyzetű birtokok, várak felett rendelkezők kiváltsága lehetett, az 1510-es évektől – köszönhetően annak, hogy a Habsburg- és a Jagelló-dinasztia kettős házassággal fűzte egymás között szorosra a szálakat – megjelentek azok a személyek, akik bizonyíthatóan mind a két udvar tagjai voltak. Ezek az esetek kevésbé az egyéni ambícióknak köszönhetőek, hiszen az olyan roppant nagy befolyással rendelkező urak, mint Bakóc Tamás bíboros vagy Sárkány Ambrus I. Miksával vagy annak tanácsosaival hivatalos udvari cím nélkül is kapcsolatba tudtak lépni. A kettős udvari szolgálat jelenségét sokkal inkább az egymáshoz közeledő udvartartások egymásnak küldött biztató jeleiként kell értelmeznünk. Már csak azért is, mivel a Habsburg-alattvalók más udvarokban teljesített szolgálatait éppen ez idő tájt (1518) kívánta I. Miksa szigorú keretek közé szorítani.¹⁹¹ Az Osztrák Hercegségből származó és jó ideje II. Ulászló udvarában szolgáló Stefan von Zinzendorfot I. Miksa kifejezetten a

190 TLA Landesfürstliche Hofkanzleien, Maximiliana, Karton 39, Miscellanea, o. J., Nr. 3.15.: Vilmos zagorjei gróf (8 ló), Kanizsai László (4 ló), [cetinai] Frangepán János (9 ló), Frangepán Miklós (15 ló); TLA, Hs. 2470, fol. 72r–75r: Gregor Krabat (1 ló), [Vilmos] zagorjei gróf (6 ló), Kanizsai János (7 ló), , Krabat (4 ló). E jegyzékben szerepel egy bizonyos „Schargo Andree” 5 lóval, ám az kérdéses, hogy e személyt azonosíthatjuk-e a remek osztrák kapcsolatrendszerrel rendelkező ákosházi Sárkány Ambrussal.

191 *Žolger, I.*: Der Hofstaat i. m. 45–46.

magyar királyi udvarba delegált saját ügyintézőjének (*solicitor*) tette meg, amely megbízatást a nemes úr II. Lajos uralkodása idején is folytatta. Zinzendorfnek fizetésként titokban évi 200 rajnai forint ütötte a markát.¹⁹² De fordított irányban is megfigyelhető kettős elköteleződés: I. Miksa II. Lajos kamarását, Sárszegi Istvánt fogadta 1518-ban évi 200 forintos fizetéssel saját szolgálataiba.¹⁹³ Sőt, II. Lajos név szerint nem ismert udvarmesterét is I. Miksa (tiszteletbeli?) tanácsosának mondták.¹⁹⁴

Mindezen folyamatok talán I. Ferdinánd osztrák főhercegi korszakában még látványosabbá váltak. Nemcsak újabb személyekről mutatható ki, hogy mind a két udvarba bejárásuk volt, hanem II. Lajos azt is kénytelen volt elnézni Nándorfehérvár 1521. évi eleste után, hogy a legnagyobb délvidéki birtokosok főhercegi zsoldot is elfogadtak.¹⁹⁵

***

Míg III. Frigyes és Hunyadi Mátyás szembenállása idején inkább a magyar oldalra pártolók csináltak karriert, 1491 után mintha megfordultak volna a viszonyok, és a másik, a Habsburg-oldalon adódott volna több lehetőség. Ám nem egyszerűen csak a „széljárás” megváltozásáról volt szó, mivel az 1491 utáni időszak sem tekinthető az azt megelőző szöges ellentétének, hanem mind dinamikájában, mind a hatalmi logikában és az ahhoz való alkalmazkodásban is egy eleve más korszakot láthatunk. Az 1491 utáni időszak kevésbé a nagy váltások, inkább – a korábbi Habsburg-ügyet támogatók számára min-

192 ÖStA HHStA RK Reichsregister Z, fol. 42r, 60r, 169r, Reichsregister AA, fol. 111v–112r.

193 ÖStA HHStA RK Reichsregister BB, fol. 273v, fol. 280v–281r. Korábban – A birodalmi levéltárak magyar vonatkozású iratai. [Kézirat.] I–II. (Levéltári Leltárak 76.) Összeállította: Buzási János. Budapest, 1979. I/1. 71. olvasatát követve – helytelenül Hásságyi Istvánként azonosítottam: Péterfi, B.: Multiple Loyalties i. m. 640. Vö. Faragó Dávid: Sárszegi István. In: Életrajzi lex.

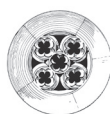
194 s. d.: „magnificus noster [Maximiliani imperatoris – P. B.] et Sacri Imperii fidelis syncere dilectus N. baro de N. consiliarius noster et serenissimi principis domini Ludovici ... regis ... curie magister”, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Fol. Lat. 1656, fol. 88rv, 198. sz. Buzlai Mózes, Korlátkői Péter és Pető János egyaránt szóba jöhet. Korlátkóit az teszi valószínűbbé, hogy ő róla tudható: I. Miksa Berencs bárójának tette meg. Ez utóbbira: Neumann Tibor: A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. (A Győri Egyházmegye Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 5.) Győr, 2007. 58. (Köszönöm Neumann Tibornak a személy azonosítását illető megjegyzéseit.)

195 „a budai udvarban ugyan nem szívesen látták, hogy Frangepán Kristóf, Farkas, György, Mátyás és Blagay István Ferdinánd szolgálatában állanak, de ugyanezek az urak a budai udvarban ép úgy megfordultak, mint a hogy Ferdinánd főhercegtől elfogadták a zsoldot. Ezt azal indokolhatták, hogy ők mint a krajnai határon levő birtokosok, az osztrák területet is megvédik a töröktől és ez a zsold tulajdonképpen a főherceg részéről hozzájárulás volt a saját országa védelmére.” Frangepán II. xlv. Vö. Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz. Történelmi Szemle 38. (1996) 172–173.

denképpen – az óvatos lavírozások korszaka. Igazán nagy változást ebben az 1515. évi dinasztikus megállapodás hozott.

Külföldi uralkodói udvarokban szolgálni a közkeletű vélekedéssel ellentétben nemcsak a legnagyobbak kiváltsága volt. Igaz, csak a tehetősek számára adatott meg, hogy otthoni jószágaiktól ne kelljen megválniuk. Az alacsonyabb sorból származó nemesek vagy nem nemesek gyakran teljes addigi életüket hagyták hátra egy jobb lehetőség reményében. Néha – az oszmán veszély miatt – nem is volt más választásuk. Így ha el is jutott fülükbe II. Ulászló 1506. májusi parancsának híre, többüknek nem volt már hova visszatérni, a háborúban részt vevők pedig bízhattak a harcok mihamarabbi elültetésében és – a hisztérikus magyarországi és birodalmi közhangulat dacára – a két uralkodó között kötendő pragmatikus kiegyezésben.

Bence Péterfi: Hungarians and Croats at the Court of Emperor Maximilian I

(Summary)

Service at the Habsburg court and help to pursue Habsburg dreams at the end of the fifteenth century were not without a history. In my essay, I do not deal with the well-known chapter of the mid-fifteenth century but rather with its aftermath, the revival of interest in Habsburg service after the death of Matthias Corvinus (1490). At that time a civil war broke out and Hungarian and Croatian supporters were recruited for the Habsburg cause. The Peace of Pressburg (1491) put an end to the military conflict, but allowed the Habsburg followers to continue their service. Contrary to popular belief, service at the Habsburg court was by no means the privilege of the members of the Hungarian or Croatian aristocracy; there were also people from the petty nobility. (Nevertheless, double service at the courts of different rulers, or cooperation of this kind, must still have been something very special and typical of the highest layers of the elite in the age of Maximilian.)

Most of the Hungarians and Croats who served Maximilian were external members of his court. This meant that they continued to reside in their home countries and only rarely visited the Habsburg court itself. (Some were even able to acquire possessions in the Habsburg lands, usually in pledge.) For this reason, we cannot really speak of a kind of common interest of Hungarian and Croatian courtiers at Maximilian's court, but rather of their own business dealings, and it is hard to say how large this group could have been. Be that as it may, the proportion of Hungarians and Croats from the southern borderlands, affected by Ottoman incursions, is much higher than that of those from other regions. (One of the main reasons for people coming from these areas was the hope of finding remedy for the Ottoman threat.) Orders and commissions coming from Maximilian's court were mainly military in nature. The period of Maximilian's great war against Venice (1508–1516) was undoubtedly the height of military activity.

Some, however, managed to enter the inner circle of Maximilian's court. It was not just luck, but hard work to gain the trust of their superiors. For some of them, coming from the lower classes, it was a long and arduous journey (Andreas Krabat von Lappitz and his kin), for others it was a case of siding with Frederick and Maximilian at the right time (Jakab Székely of Kövend), and for others it was a case of taking advantage of the unique strategic position of their estates and following in the footsteps of previous generations (Frankapans).